

LINŲ IR VILNŲ NAMINIS APDIRBIMAS LIETUVOJE
XIX a.—XX a. PRADŽIOJE

M. GLEMZAITE

Linai. Surinktoji etnografinė medžiaga daugiausia liečia Biržų, Joniškio, Linkuvos, Pandėlio, Rokiškio, Obelių, Dotnuvos, Eišiškių, Lazdijų, Kalvarijos, Kapsuko, Šakių, Kauno, Jiezno, Kaišiadorių, Tauragės, Telšių, Varnių, Plungės, Kretingos, Salantų rajonus. Ji rodo, kad XIX a. pabaigoje ir XX a. I-ojoje pusėje Lietuvos valstiečiai linų sėdavo ne tik savo namų reikalams, bet ir pardavimui¹. Net ir mažžemiai valstiečiai stengėsi linų pasėti bent kelis kilogramus, o daugelis vidutinių valstiečių linų sėdavo po 50 ir daugiau kilogramų.

Buržuazinės Lietuvos laikotarpiu po kaimus važinėdavo linų supirkinėtojai, «kupčiai», kurie mažais kiekiais supirkdavo linus ir pakulas, pagal rūšį ir kokybę mokėdami už 1 *kg* brukty linų 2 *lt* ar 2 *lt* 50 *ct*, už 1 *kg* parduoti į fabrikus arba fabriky nurodytus punktus miesteliuose. Obelių, Pandėlio, Rokiškio, Kupiškio ir kitų šiaurės Lietuvos rajonų valstiečiai brukles ir vieni kitiems talkininkaudavo.

Lazdijų ir Kapsuko rajonuose pinigų už parduotus linų šiaudelius tvarkydavo vyrai, o pinigų, gautus už išmintus linus ar pakulas, tvarkydavo moterys savo reikalams².

Linų rūšys ir sėjimo laikas. Lietuvoje žemė ne vienos rūšies, todėl ir sėjimų linų atmainos buvo įvairios. Plačiau buvo sėjami mėlynžiedžiai, baltažiedžiai linai, «ilgūnėliai», kai kur «greitaliukai» ir «grūdiniai» aliejui spausti. Ilgūnėliai linai yra per 70 *cm* ilgumo, turi lygų nešakotą stiebą, greitaliukai mažesni ir plonesni, o grūdiniai — žemučiai, labai šakoti.

Linai sėjami kasmet vis kitoje vietoje, jiems parenkama dirva dvejų metų dobilienoje ar rugienoje.

Paprastai linai sėjami besibaigiant pavasario sėjai — gegužės pabaigoje ar birželio mėnesio pirmą savaitę. Pietų Lietuvos rajonuose pastebėta, kad laiku pasėti (VI.4—5) linai duodavo mažiau sėmenų, bet geresnį pluoštą. Linus pasėjus per anksti — balandžio mėnesio pabaigoje ar gegužės mėnesio pradžioje, sėmenų būdavo daugiau, o pluošto mažiau ir blogesnės kokybės. Be to, tokius linus dažnai puldavo spragės ir kiti kenkėjai.

Šiaurės Lietuvos rajonuose pavėluotai pasėti linai nebesubrėsdavo ir sėmenų neduodavo. Tokie linai rudenį prieš šalčius būdavo nuraunami tik pluoštui³.

¹ Žr. valstiečių reikalų dokumentus 1863 m. Biržų dvaro faktoriaus prekybos dvaro pinigais su Ryga apyskaitoje. — VCA, f. 459, a. 1, Nr. 58, l. 28 a—29.

² IEM 3046.

³ IEM 3018.

Linų pasėliai. Šiaurės Lietuvos valstiečiai, dirbdami žemę pagal trilaukę sistemą, XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje sėdavo daug linų, nes jų žemėje linai gerai augo. Arti esanti stambi Rygos rinka skatino valstiečius auginti linus, nepaisant to, kad jie labai nualindavo žemę. Vėliau, valstiečiams išsikėlus į vienkiemius ir ėmus žemę dirbti pagal septyniauškę sistemą, linų pasėlių plotai visai sumažėjo. Šiaurės Lietuvoje valakiniai valstiečiai linų sėmenų sėdavo nuo 1 iki 2 centnerių, vidutiniai valstiečiai — iki 1 centnerio, mažžemiai — nuo 20 iki 30 *kg*, ir kiekvienas valstietis, kad ir mažiausiai sėdamas, linų įsėdavo bent puspūrį, t. y. 20 *kg*. Geras sėjėjas 100 *kg* sėmenimis apsėdavo 1 *ha* žemės.

Vidurio Lietuvos rajonuose (Dotnuva)⁴ linų buvo sėjama žymiai mažiau; vidutinis valstietis čia apsėdavo sėmenimis nuo 15 iki 20 arų žemės, įsėdamas daugiau kaip 20 *kg* sėmenų.

Lietuvos pietų rajonuose (Eišiškių raj., Valkininkai) žemės prastos, ir valstiečiai čia linų sėdavo mažai. Antai, 1890 m. vidutiniai valstiečiai linų sėdavo per 7—8 «užuoganas». Mažiau žemės turintieji mažiau ir linų sėdavo — kokias 3—4 «užuoganas». Gera «užuogana» lygį vienam arui. Pokario laikotarpiu, pavyzdžiui, 1945 m. vidutiniai valstiečiai linų sėdavo jau žymiai mažiau.

Linų rovimas. Pasėjus švarių linų sėklą į gerai išdirbtą dirvą, užaugdavo švarūs linai. Jeigu pasitaikydavo pasėti nešvarią linų sėklą arba kad ir švarią, bet į blogai paruoštą dirvą, tada linuose priaugdavo daug piktžolių. Tokius linus pavasarį moterys ir paauglės išravėdavo.

Kai linai peržydi, jų galvutės paruduoja ir stiebų lapeliai ima kristi (tai esti jau po rugiapiūtės, maždaug rugpiučio mėn. pradžioje), tada laikas juos rauti.

Lietuvoje dažniausiai linus raudavo moterys, tik kartais joms padėdavo vyrai. Moterys linus raudavo saujomis, kiekvieną linų saują apžiūrėdavo, išmesdavo pasitaikiusias piktžoles ir švarias saujas dėdavo eilėmis. Vyrai nurautas saujas surišdavo *paravomis*, t. y. trumpais linais, sudėdavo jas po 10 į pėdelius — *pundukus* ir surišdavo šiaudų grįžtėmis. Kartais linų saujos nebuvo rišamos, o tik sudedamos po 10 į krūveles ir surišamos į pėdelius. Kitur linų saujos į pėdelius visai nebuvo rišamos.

Pietų Lietuvoje (Eišiškių raj., Valkininkai)⁵ linus raudavo tik moterys. Linų rovejės pačios saujas surišdavo *paravomis*, sudėdavo į krūvą po 3—4 saujas ir surišdavo jas šiaudų grįžtėmis į mažus pėdelius. Šiuose rajonuose linų saujos iki jų mynimo buvo vadinamos *raucinėm*.

Nurautus linus vieni valstiečiai tuoj veža į namus, kiti palieka lauke džūti, sustatę juos į gubeles eilėmis. Pietų Lietuvoje gubelės buvo vadinamos *rikėmis*. Gubelės statomos iš pėdelių ar saujų (1 pav.).

Nurovusios linus, moterys dainuodavo įvairias liaudies dainas («Lineli, lineli, žaliasis...») arba sutartines («Ne tu viena, marte, linelius nurovei...»).

Linų karšimas. Iš lauko linai vežami į namus ir statūs statomi *prieslan* ar tvarto, klojimo pastogėje, kur jie stovi iki karšimo. Šiaurės Lietuvoje nurauti linai dažniausiai vežami tiesiog į kluoną prie žardo, ir ten specialiais geležiniais šepečiais-peiliais — linų karštuvais nukaršiamos linų galvutės.

Vidurio, pietų Lietuvoje ir Užnemunėje lauke išdžiovintų linų galvutės kuliamos šiam reikalui pritaikyta kuliama mašina arba nudaužomos klojime į lentą ar su medine kultuve.

⁴ IEM 3021.

⁵ IEM 3011.

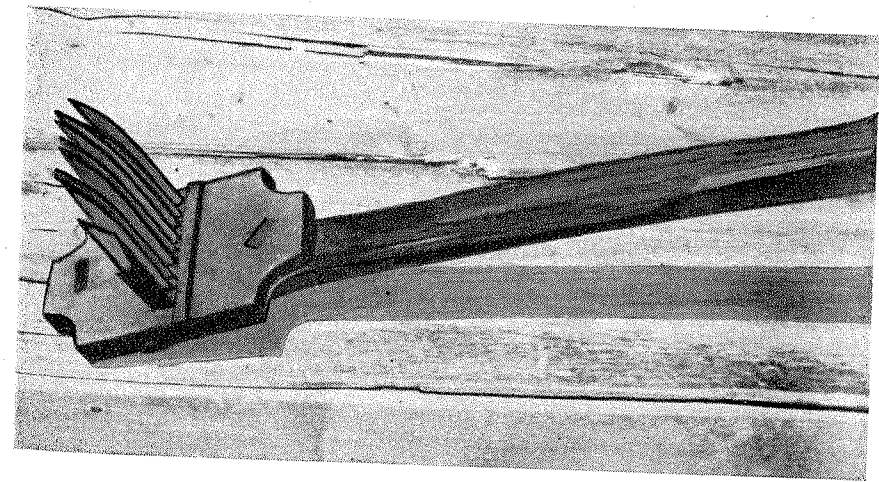

1 pav. Linų rovimas

Rodūnės raj., Plikų k.

Šiaurės Lietuvoje buvo vartojami įvairūs karštuvai šepečiais-peiliais. Prieš 1885 m. čia buvo vartojami vienaeiliai karštuvai, nuo 1910 m., šalia vienaeilų, imta vartoti dveilius karštuvus.

Biržų rajone linų galvoms nukaršti maždaug nuo 1880 m. buvo vartojamas šepetys-peilis, vadinamosios *šukos*, padarytos iš lentelės ir ilgo koto. 20×32 *cm* dydžio lentelėje įtaisyti 9 geležiniai į viršų riesti 21 *cm* ilgio, 2,5 *cm* pločio dantys-peiliai. Lentelė pritvirtinta prie storoko 170 *cm* ilguo koto (2 pav.). Vienaeilis šepetys-peilis buvo pririšamas tokiame aukštyje prie žardo, kad būtų patogų dirbti. Braukant linų viršūnes per peilius, linų galvutės nukaršiamos.

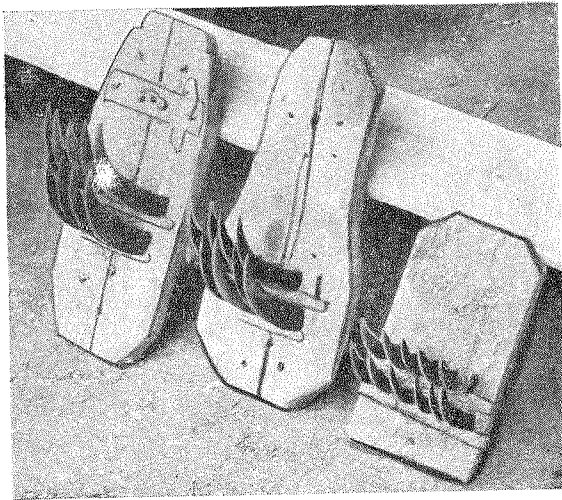

2 pav. Vienaeilis šepetys

Biržų raj., Slepščių k.

Joniškio, Linkuvos rajonuose linams nukaršti buvo vartojami vienaeiliai ir dveiliniai šepečiai-peiliai. Vienaeiliai šepečiai-peiliai — tai buvo storoki mediniai 65 cm ilgio, 12 cm pločio ir 6 cm storio rąstagalai, į kuriuos buvo įtaisoma po 10 geležinių 10 cm ilgio į viršų užriestų dantų-peilių.

Dveiliniai karštuvai padaryti iš keturkampės 30×40 cm dydžio lentelės, į kurią dviem eilėmis įtaisyta 10 geležinių dantų (3 pav.). Karštuvai per

3 pav. Dveiliniai šepečiai-karštuvai
Joniškio raj., Sabačiūnų k.

galuose ar viduryje padarytas skylės būdavo pririšami ar prikalami prie žardo, kad būtų patogus karšti. Pandėlio, Rokiškio, Obelių rajonuose linų galvoms nukaršti vartojami rankiniai šepečiai-peiliai, vadinamieji *šukeliai*, kurie padaryti iš storos lentos išvien su kotu. Koto ilgis 68 cm, galvos dydis 16×18 cm. Joje įtaisyta 10 geležinių riestų 14 cm ilgio peilių. Linų galvutes karšiant rankiniais karštuvėliais, linų pėdeliai būdavo stipriai priveržiami prie tam tikro ožio — *kaziolo*. 3—4 m ilgio rąstgalyje buvo įtaisomos 4 stiprios kojos, viršuje, atokiau nuo rąstgalio galų, įkalama po 2 kuolelius taip, kad į jų tarpą tilptų linų pėdelis, šalia kuolelių rąstgalys apjuosiamas stipria virve, už jos užkišamas metrinis pagalys, kuriuo būdavo prislegiamas tarp kuolelių padėtas linų pėdas, o kitas jo galas buvo užkabnamas už geležinio kablio. Rankiniais karštuvais nušukavus linų galvutes, kartelė būdavo atleidžiama, pėdelis išimamas ir į jo vietą dedamas kitas. Dabar kolūkiniame kaime vartojamos linų galvų karšimo mašinos.

Linų galvutės nusikaršdavo, nusimušdavo su stiebo viršūnėlėmis ir kartu jos buvo vadinamos *samanokais*, arba *galvonais*. Sausi samanokai tuoj būdavo kuliami, o drėgni, žali — džiovinami žarduose (šiaurės Lietuvoje). Vidurio Lietuvoje ir Užnemunėje linai būdavo džiovinami lauke, o Dzūkijoje — ant kartelės pašalėje arba sukabinus linų saujas ant tvorų.

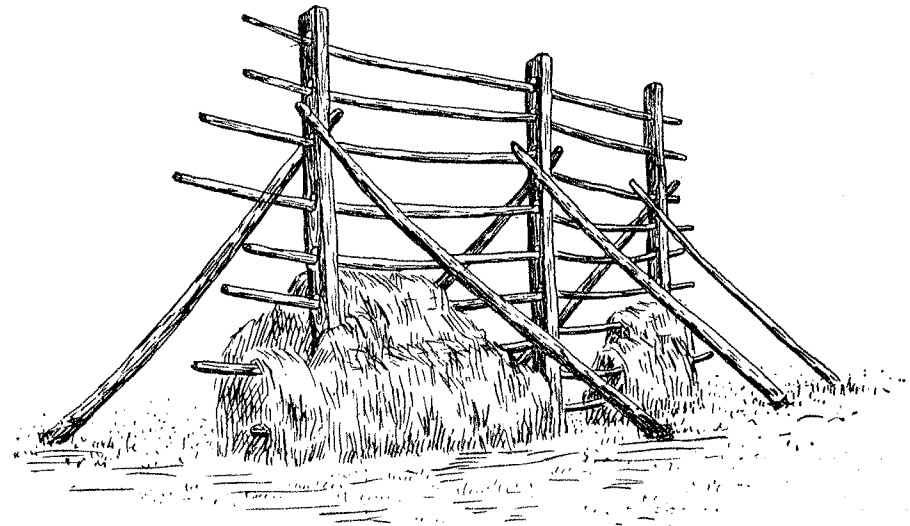
Žardas daromas kluone (4 pav.). Tam paruošiami du aukšti stulpai, kuriuose kiaurai išgręžiamos 7—9 skylės. Stulpai įkasami į žemę viena kryptimi kas 5—8 m, į stulpų skylės sukaišomos kartys. 80—100 cm nuo žemės abipus stulpų padaromas lentų stalas. Nukaršti samanokai dedami ant žardo stalo ir sužardomi, sukarstomi ant žardo karčių, kad geriau džiuūtų. Galvutės, priklausomai nuo oro, išdžiūdavo per 20—30 dienų.

Linų galvučių kūlimas ir sėmenų vėtymas. Nukarštos ir numuštos bei išdžiovintos linų galvutės buvo kuliamos. Prieš jų kūlimą pirmiausia būdavo atrenkamos geriausios linų galvutės sėklai. Jos nekultos būdavo supilamos laisvai į maišą ir laikomos ant lubų *užlų* klėtyje iki pavasario. Visos likusios linų galvutės būdavo sudedamos klojime ant laito ir iškuliamos.

Dar XIX a. antrojoje pusėje visoje Lietuvoje linų galvutės buvo kuliamos medinėmis kultuvėmis: tai rąstgalys su kotu; kultuvės galvos ilgis maždaug 30—35 cm, plotis 10—12 cm, storis 5—8 cm, koto ilgis 10—12 cm. Vėliau imta kultti spragilais — *kultuvais*.

XX a. pradžioje linų galvutės buvo kuliamos įvairiai. Šiaurės Lietuvoje linų galvutės buvo kuliamos spragilais, vėliau *valanu*, kuris Joniškio, Linkuvos rajonuose buvo vadinamas *blinkiu*. Valaną traukdavo arklys. Riedėdamas ratu per paklotas linų galvutes, jis iškuldavo sėmenis. Dotnuvos ir Valkininkų rajonuose linų galvutės dar buvo kuliamos senovinėmis medinėmis kultuvėmis, ir tik turintieji daugiau linų kuldavo spragilais.

Pietų Lietuvoje linų galvutės buvo kuliamos spragilais, paskui — rankinėmis linų kuliamosiomis mašinomis (Šakiai, Kapsukas), o dar vėliau — arklio sukamomis *trinamosiomis mašinomis*, kurios galvutes sutrindavo (5 pav.).

4 pav. Žardas

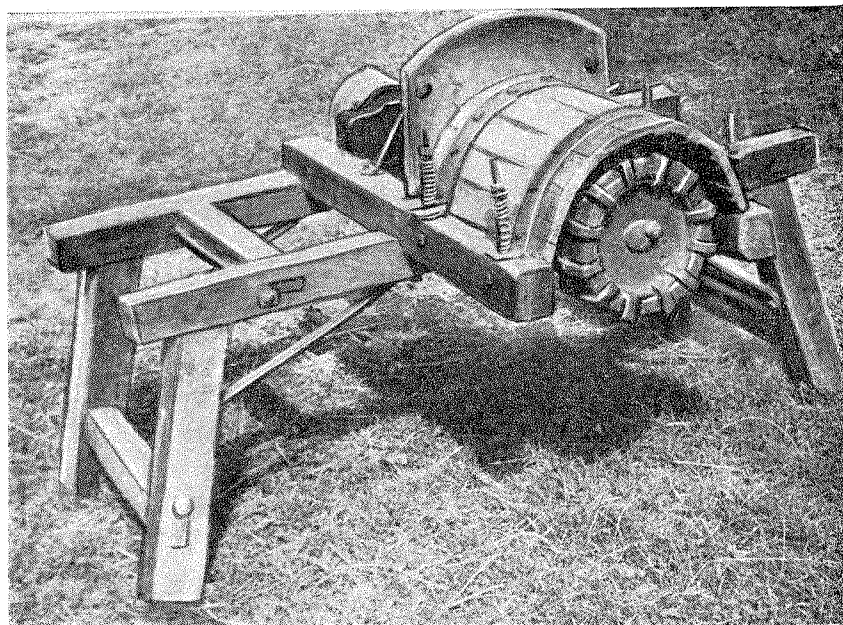
Svenčionių raj., Rimošių k.

XIX a. antrojoje pusėje iškulti sėmenys buvo vėtomi, semiant juos vėtykle ir siaučiant pusiauračiu prieš vėją, o jau XX a. pradžioje šiam reikalui pradėtos naudoti ir mašinos — *arpai*.

Linų mirkymas ir klojimas. Šiaurės Lietuvoje linai mirkomi linmarkose. Linmarkos kasamos tarp dirvų ar galulaukėje, molingesnėje žemėje, kur vanduo esti minkštesnis. Linmarkas vengiama kasti prie durpyno, nes durpyno vanduo linus suėda — linai sutrupa. Ir geros linmarkose linai mirkomi paeiliui tik trejus metus, o ketvirtaisiais tokios linmarkos jau tręšiamos: primetama po kokį vežimą mėšlo, įpilama peleny, zuperio ar žibalo, kad vanduo būtų minkštesnis ir greičiau linai išmirktų.

Mėnesį prieš linų merkimą, linmarkos išvalomos nuo lapų, pūvančių žolių. Atvežti linų pėdeliai sumėtomi vienas ant kito ir apklojami lapuotomis *baltakarnėmis* ar eglinėmis šakomis. Šakos dedamos kryžmai ir virš jų užverčiama akmenų, rąstgalių, velėnų, kad visi linai būtų vandens apsemti, tačiau ne per daug suslėgti, nes priešingu atveju jie nevienodai išmirksta. Linai mirkomi 2—3 savaites; jei oras šiltas, jie išmirksta greičiau, jei šaltas, lėčiau.

Išmirkyti linai kabliu ar šakėmis ištraukiami ant kranto ir vežami į seną dobilieną ar pievas ir čia išmėtomi eilėmis. Paskui klojėjos išleidžia linų pėdus ir saujas kloja lygiai eilėmis plonu sluoksniu. Norint, kad linų pluoštas būtų švelnesnis ir gražesnis, ištraukti iš linmarkos linai pirma sukraunami ant kranto eilėmis vienas ant kito kubo forma, apklojami tomis pačiomis šlapiomis šakomis ir tik po 1—2 parų vežami pakloti.

5 pav. Mašina linų galvoms kulti

Salantų raj., Jundulų k.

Per visą linų apdirbimo metų griežtai žiūrима, kad nesusigražytų linų viršūnės su šaknimis — *kambliais*. Pakloti mirkyti linai po 3—4 dienų apverčiami ant kito šono. Iš viso jie klojėja 1—2 savaites. Atsiklojėję linai grėbliu pakeliami, sustumiami, surišami į kūlius ir vežami arčiau klojimo, kur sustatomi pašalėje sausoje vietoje iki mynimo.

Linų sausakločių klojimas. Vidurio ir pietų Lietuvoje bei Užnemunėje nukarštų linų stiebai nemirkomi, o paklojami sausi. Tokie linai vadinami *sauusakločiais*. Nuvežty į pievas linų pėdeliai atrišami, ir saujos plonu sluoksniu paklojamos eilėmis arba kiekviena atskirai, tarsi išskėsta vėduklė. Pakloti linai išguli 3—4 savaites, priklausomai nuo oro sąlygų: jei užlyja ir vėl gražus oras, linai atsiklojėja greičiau, o jei blogas oras, jie išguli iki 8 savaitių. Klojėjimosi metu linai kelis kartus apverčiami, kad vienodai atsiklojėtų. Kartais ir po 8 savaitių linų spalvis neatšoksta. Tokie linai nuimami nuo pievų, surišami mažais kūliukais ir pamerkami savaitei į vandenį. Po to ištraukiami ir vėl paklojami.

Mirkyti ir sausakločiai linai dažnai tikrinami: paimamas truputis linų, sukamas ant piršto, stiebelis pamankomas rankose. Jei spalvis nuo pluošto lengvai atsiskiria, atšoksta, o padaužius nubyra, tai ženklas, kad jau laikas linus kelti nuo dirvos, nes persiklojėjusių linų pluošto tvirtumas sumažėja. Atsiklojėjusius linus moterys nuo žemės pakelia grėbliais ir suvolioja į kūlius, o vyrai juos suriša grįžtėmis ir sustatę palieka savaitei lauke džiuoti. Vėliau linai suvežami prie jaujos ir sukraunami pastogėje.

Užnemunėje linai pakeliami grėbliu ir nesurišti sustatomi į apskritas gubeles 2—3 dienoms lauke pradžiūti. Paskui jie surišami kūliais ir vežami į klojimą.

Valkininkų apylinkėse atsiklojėję linai nuo pievų keliami rankomis, sudedami į didelius kūlius ir surišami šiaudų grįžtėmis. Linų kūliai iki mynimo laikomi sausoje vietoje klojime ar ant aukšto.

Linų džiovinimas ir mynimas. Linų mynimo procesas yra labai svarbus, nes nuo jo tinkamo atlikimo priklauso didesnė ar mažesnė ilgo pluošto išėiga ir jo kokybė.

XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje valstiečiai linus pradėdavo minti rudenį po bulviakasio. Dažnai šis darbas nusitęsėdavo iki viduržiemio.

Pastogėje stovėdami linai atidrėksta, todėl prieš mynimą jie dar džiovinami, kad geriau atšoktų spaliai. Šiaurės Lietuvoje linai džiovinami jaujose, vidurio Lietuvoje — retai jaujose, dažniau pirtyse, o pietų Lietuvoje — pirtyse, vėliau jaujose ar ant duobių.

Senovinės jaujos buvo statomos iš rąstų arba molio, maišyto su šiaudais ar spaliais. Jaujos kampe buvo sukraunama krosnis, sienose įtaisomi *ardai* ir *paardžiai*. Tam reikalui sienose buvo įkalami turėklai, o ant jų ištiesiama kartis arba storokos siauros lentos. Ant ardu stačiai sustatomi linų kūliai, atleidus raikščius (grįžtes), kad linai pasiskeistų ir geriau išdžiūtų. Jauja kūrenama alksninėmis, juodalksninėmis malkomis arba spaliais. Mažiausiai linai aprūksta, jaują kūrenant spaliais. Gerai iškūrentoje jaujoje linai išdžiūsta per vieną parą, blogai iškūrentoje — džiuista ir dvi paras.

Linus džiovinant, jaują buvo kūrenama du kartus — tuoj linus sudžiovus ir prieš jų mynimą. Jei linai džiuista staigiai, esant aukštai temperatūrai, jie netenka spalvos ir darosi šiurkštūs. Jei, linus džiovinant, temperatūra išlėto kyla, tai jie esti stipresni ir gražiai blizga. Vos tik linai išdžiūsta, jie tuojau minami, kad neatidrėktų ir spaliai greičiau lūžty. Nepakankamai išmirkyti ar atsiklojėję linai yra kieti. Tokius linus geriau minti karštus. Jei linai gerai išdžiūvę, tai viena jauja — 40 kūlių — išminama per 6 val.; jei blogai — per 10 val.

Džiovinant linus pirtyse, jose įtaisomi ir ardai, kurie Valkininkų apylinkėje vadinami *grėdais*. Pirtyse linai sustatomi ant ardu, jei netelpa, susvardomi ant kartelės *zvaneliais* arba sutupdomi *viščiukais*, o likusieji sustatomi pasienyje ant suoloio.

Pirtį kūrenant 3 kartus per dieną, joje palaikoma tinkama temperatūra, ir linai išdžiūsta per parą; kitą dieną iš ryto juos jau galima minti.

Pietų Lietuvoje linus mindavo tik moterys. Jos suskaičiuoja, kiek linų kūlių sudžiauta pirtyje, ir pusę tiek kviečia į talką linų mynėjų, kurios sutartu laiku ateina su savo mintuvais. Kartais, norėdamos baigti darbą, mynėjos išmina ir po du su puse kūlio.

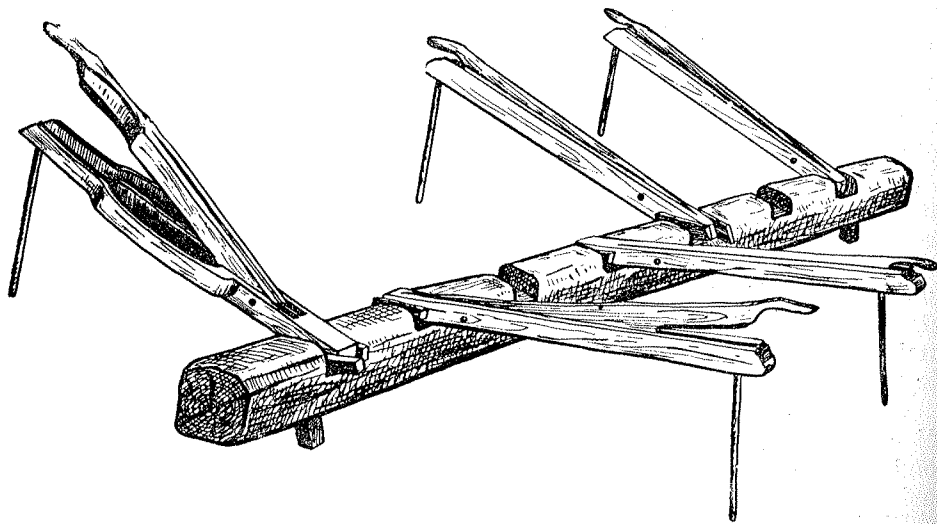
Jaujose vienu džiovinimu tilpdavo iki 40 kūlių, pirtyse — nuo 14 iki 16 kūlių, o ant duobių 3—4 kūliai.

Linams džiovinti *duobės* buvo daromos šlaituose ar krantuose. Tam tikslui iškasama 2—5 m gilumo apvali duobė, jos kraštai sutvirtinami lentomis, kad žemės negriūtų. Iš šlaito pusės prakasama anga. Duobės viršuje iš kartelių sudedamas sietas, *grotos*, ant jų kryžmai uždedamos dvi kartelės, ir susidaro 4 langai. Į kiekvieną langą statomas kūlys išleistų linų. Jei kūliai dideli, tai jų ant duobės sieto telpa tik 3, nes laisvai paskleisti linai greičiau džiuista. Įėjus pro angą, duobės dugne sukuriama ugnis, saugant, kad ji neįsiliepsnotų ir linus džiovintų tik dūmai ir šiluma. Džiovinant ant duobės, linų apačia greit išyla, todėl juos reikia kas 2—3 minutes vartyti: šiltus galus pasukant į viršų, šaltus — į apačią. Taip džiovinami linai greit išdžiūsta, ir juos nukėlus, tuoj džiovinami kiti, o sausieji čia pat minami su talka. Talkininkų būna nuo 8—10 iki 16—18 asmenų; iš jų vienas ar du džiovinami linus, vienas dirba prie pakuros, o kiti mina. Kol išminami vieno džiovinimo linai, išdžiūsta kiti. Tuo būdu per dieną linų išminama iki 70—90 kūlių.

Nors prie duobių linų mynimas eina sparčiau, tačiau pirtyse džiovinami linai mažiau aprūksta, o, be to, čia darbo netrukdo staiga užėjusi rudens dargana.

Mynimo procese, sulaužant ir pašalinant medieną — spalius, iš linų stiebelių išsiskiria pluoštas. Mynimui vartojami įvairūs įrankiai. Vienas seniausių mynimo įrankių, vartotų visoje Lietuvoje dar ir XX amžiuje, yra mintuvai. XX a., be mintuvų, valstiečiai ėmė vartoti ir linų mynimo mašinas, kurios dvaruose buvo naudojamos linams minti jau baudžiavos laikais.

Visoje Lietuvoje mintuvai buvo panašios konstrukcijos, su nežymiais skirtumais. Mintuvai daromi taip. Paimamas nuo 120 iki 180 cm ilgumo rąstgalys, jo galuose įtaisomos patvarios kojos, dažniausiai iš dvišakių medžio šaknų ar suaugusių dvišakių. Mintuvų rąstgalio viršuje išpiaunama 6—8 cm platumo ir 100—140 cm ilgumo kiaurymė — skylė, į kurią įleidžia-

6 pav. «Ožys» ir žemaitiški mintuvai
Skuodo raj., Užluobės apyl., Krakų k.

mas stiprus, ilgas medinis peilis su rankena. Mintuvų peilio galas laisvai pritvirtinamas skylės gale, o jo rankena guli ant mintuvų galo (6 pav.).

Minant linus mintuvais, peilis (*šoblia*) pakeliamas už rankenos, ant mintuvų vidurio padedama linų sauja, peilis nuleidžiamas, ir linai juo stipriai primygiami. Šį judesį pakartojus keliolika kartų, spaliai sulūžta ir nukrinta nuo pluošto žemėn, o linai lieka išminti.

Į linamynio talką buvo kviečiami kaimynai (nuo 10 iki 18 žmonių). Jie eidami atsinešdavo savo mintuvus, kurie pasilikdavo čia per visą linamynį (7 pav.).

Siaurės Lietuvoje, taip pat Lazdijų rajone kiekvienas talkos dalyvis savo pėdelį linų mindavo atskirai — pats laužydavo, purtydavo, valydavo nuo spalų. Dotnuvos, Sakių rajonuose vieną linų pėdelį mindavo dviese: vyras sunkesniais mintuvais linų saujas sulaužęs perduodavo savo poros moteriai, kuri linų saują purtydavo, maigydavo savo mintuvais tol, kol nustodavo byrėti spaliai.

Siaurės ir vidurio Lietuvos rajonuose linai buvo minami naktimis. Talkininkai, apsirusę namuose, susirinkdavo po vakarienės ir mindavo juos iki pusryčių.

Pietų rajonuose talkininkai ateidavo prašvitus ir išeidavo sutemus.

Kiemo šeimininkas linų mynimo talkininkus vaišindavo. Kur linai minami naktimis⁶, ten, kiekvienam talkininkui išmynus 5—6 ryšius (ryšys=20

⁶ IEM 3010, 3012, 3013.

saujų), šeimininkė atneša *pusiaurytį* — virtinių, bulvių su mėsa. Tada darbas sustabdomas, visi čia pat sėdasi ir skubiai valgo. Pavalgę tuoj vėl dirba iki pat aušros. Tada visi sueina į gryčią, nusiprausia, o šeimininkė duoda pusryčius: bandelių, kopūstų, mėsos. Kadangi linų mynimas viename kieme trukdavo iš eilės 2—3 dienas, tai talkininkams vaišinti šeimininkas papiaudavo aviną.

Kur linų mynimas vykdavo dienomis ir talkininkai ateidavo iš ryto, ten po 3—4 valandų darbo šeimininkė juos kviesdavo prie stalo pusryčių, vaišindama barščiais, lašiniai, pyragu. Priešpiečių nunešdavo sūrio, sviesto, pyrago, duonos, pieno. Pietų vėl kviesdavo prie stalo, duodavo šaltanasių, mėsos, kavos, pyrago. Pavakarių šeimininkė nunešdavo blynų, kavos, pyrago. Baigus dienos mynimą, šeimininkė kviesdavo talkininkus vakarienės

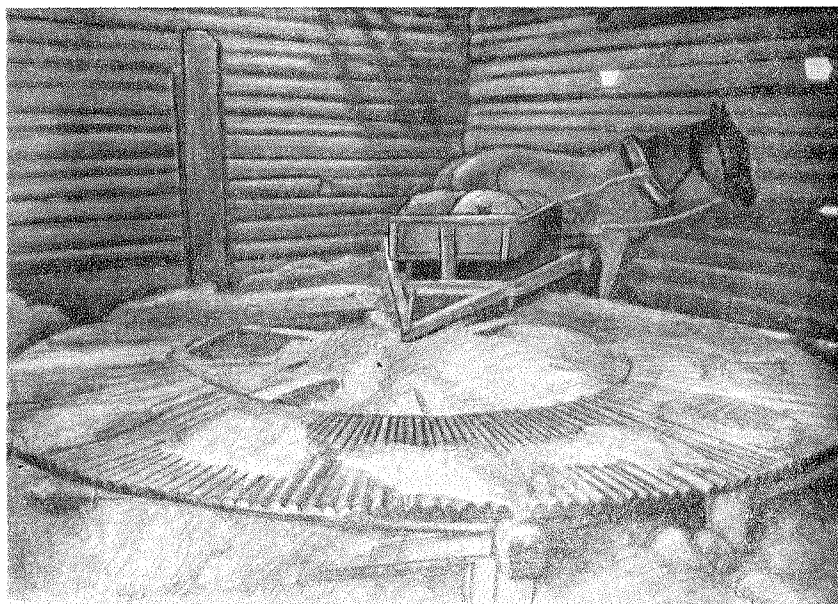
7 pav. Linamynio talka
Lazdijų raj., Leipalingis

ir duodavo kukulių sriubos, pyrago. Užbaigus linų mynimą, po vakarienės talkininkai kiekvienas skubėdavo namo ir vakaruškų nedarydavo.

XX a. pradžioje siaurės Lietuvoje ir Užnemunėje didesniai linų kiekiai minti buvo vartojamos medinės triveleinės linamynės mašinos. Jos buvo kelių konstrukcijų: vienos vadinamosios *komodinės*, arba *maniežinės*, kitos — *stalinės* linamynės mašinos. Jos buvo sukamos mediniu vilktu, siaurės Lietuvoje vadinamu *dišliumi*, arba paprastos kuliamosios mašinos maniežu, įkinčius 1 ar 2 arklius. Komodinė linamynė mašina — tai 3 krumpliuoti velenai, sudėti vienas ant kito rėmuose, tarp keturių stulpelių. Maniežas kartais statomas ir klojime, tačiau dažniausiai įrengiamas šalia klojimo ir apdengiamas atskiru stogu.

Linus minant mašina, saujos leidžiamos į viršutinį dviejų velenų tarpą, velenai apsiversdami saujas maigo, ir jos grįžta pro apatinį velenų tarpą. Tos pačios saujos yra leidžiamos 6—8 kartus, kol linų sauja pakankamai išminama. Prie šio darbo reikalingi šeši žmonės: vienas varo arklius, antras skirsto linų saujas, trečias paduoda saujas dviem leidėjams, kurie linų saujas leidžia į mašiną. Leidėjai išmintas linų saujas meta į šalį, ir čia viena mynėjų jas suima ir tvarko — sudeda po 20 į ryšius arba po 50 saujų į pėdelius ir suriša linais.

Minant linus mašina, į jaują linų pastatoma džiūti iki 10 *cnt*. Kai linai išdžiūsta, jie tuoj minami, kad neatidrėktų. Jei linai gerai išdžiūvę, tai tokių linų jaują mašina galima išminti per 6 val., o jei blogai — tai sugaištama ir 10 valandų.

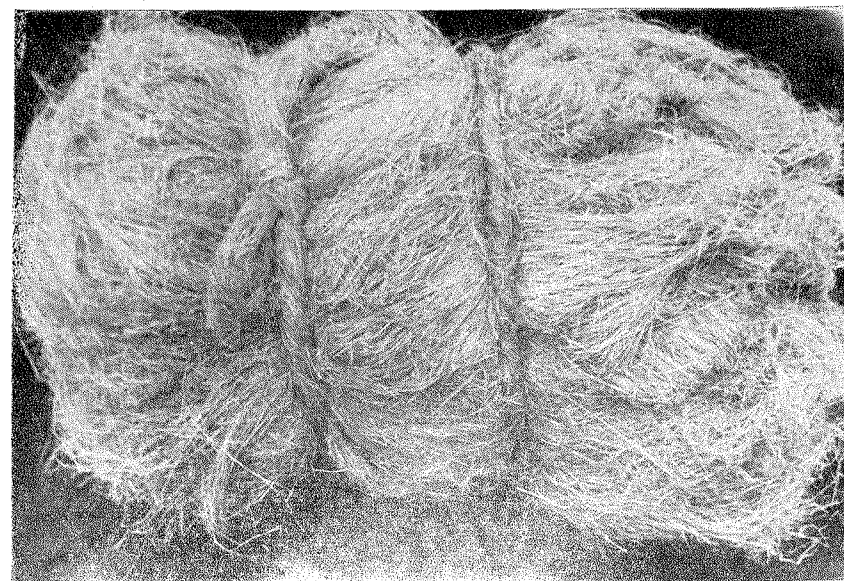
8 pav. Stalinė linamynė mašina

Pandėlio raj., Jonavos vnk.

Stalinę linamynę mašiną sudaro stalo, 3 velenai ir dėžė. Apskritas, iki 3 m skersmens minamosios stalo guli ant pastovo 70 cm nuo žemės. Stalo viršus plokščias, išrąntytas giliomis tiesiomis rėvėmis — *grioveliais*. Ant stalo klojami linai. Čia prie linų mynimo dirba 3 žmonės. Vienas paruošia linų saujas: pešioja, paskui, galus užlenkdamas, jas sumezga ir kloja ant stalo atokiai vieną nuo kitos. Kitas mynėjas varo pakinkytą į dišlių arklį, kuris traukia velenus ir dėžę. Velenai rieda stalu, jų dantys pataiko į stalo griovelius ir, dėžės spaudžiami, laužo linų medieną (8 pav.). Trečiasis, dažniausiai pats šeimininkas, eidamas paskui riedančius velenus, laužomas linų saujas apverčia, papurto. Kai velenai apibėga stalu 5—7 kartus, linų saujos laikomos išmintomis. Tada šeimininkas surenka išmintas saujas, dar kartą iš kiekvienos jų išpurto spalius, pasuka ir sveria ant rankos. Tuo metu kitas žmogus, eidamas įkandin jo, šluota iššluoja iš stalo griovelių spalius, o pirmasis kloja kitas linų saujas mynimui. Išmintos saujos dedamos nuošaliai ir, baigus minti, jos surišamos linų grįžtėmis į ryšius po 12 kg (9 pav.).

Linų brukimas. Išminti linai buvo brukami, kad iš pluošto išbyrėtų spaliai. Linai brukami rudenį, daržus nuėmus, kai pradeda šalti. Didelius linų kiekius, skirtus pardavimui, brukdavo vyrai, mažus linų kiekius, skirtus namų reikalams, brukdavo pačios moterys. Dotnuvos, Kapsuko ir kt. rajonuose moterys linus brukti kviesdavosi moterų talkas iš 15—20 kaimynių. Talkos vykdavo šeštadieniais, ir, baigus darbą, šeimininkė talkininkes vaišindavo. Vaišių metu susirinkdavo jaunimas su muzika, imdavo žaisti, šokti, dainuoti. Kadangi valstietės vienos kitoms atidirbdavo talkomis, tai rudenį jos vykdavo kas šeštadienis.

Jei išdžiovinti linai minami atsigulėję, tai juos brukti galima po keleto dienų, o jei linai buvo minti tik išdžiovinus, karšti, tai juos galima brukti tik praėjus kelioms savaitėms. Atsigulėjęs pluoštas pasidaro minkštesnis, atgauna blizgėjimą ir brukant yra mažiau pavojaus jį sulaužyti.

9 pav. Išmintų linų ryšys

Pandėlio raj., Jonavos vnk.

Brukimui linų saujos tinkamai supešiojamos, sutaisomos, lyginami galai, stengiamasi nesumaišyti viršūnių su drūtgaliais, žiūrima, kad saujos drūtgalys būtų lygus.

Linų pluošto gerumas priklauso nuo daugelio veiksnių, būtent: 1) geros sėmenų sėklos, 2) tinkamai išdirbtos dirvos, 3) ankstyvos linų sėjos, 4) pakankamo drėgnumo, 5) tinkamo nurovimo laiko, 6) gero linų išmirkymo, 7) tinkamo paklojimo, 8) normalaus linų atsiklojimo, 9) džiovinamų mynimui linų tinkamos jaujos temperatūros, 10) gero išmynimo, išbrukimo ir iššukavimo. Tik visi šie faktoriai gali užtikrinti ilgo linų pluošto išėigą ir jo aukštą kokybę.

Labai svarbu mokėti gerai, tinkamai linus brukti. Nepatyręs brukėjas gali ir gerą linų pluoštą pagadinti, o patyręs — pluošto kokybę pakelti.

Senovėje linai buvo brukami rankomis; Dotnuvos, Kapsuko rajonuose moterys brukdavo, laikydamos linų saują rankoje arba pasidėjusios ant mintuvų krašto. Jonišio raione buvo vartojami mintuvai, kurių gale būdavo įtaisyta lenta, vadinamasis *prieplukas*. Maži linų kiekiai būdavo brukami tuoj pat išmynus. XIX a. visi valstiečiai turėjo paprasčiausius linams brukti įrankius — *priebruką* ir *bruktuvę* (10 pav.), o XX a. linus imta brukti ir mašinomis.

Įvairiose Lietuvos vietose vartojami priebrukai yra panašios konstrukcijos, tik su nežymiais skirtumais. Vienų priebrukų pastovai yra kaladės, kitų kojos. Toks pat priebrukas vadinamas įvairiai: šiaurės Lietuvoje — *priebraukės*, Jonišio, Linkuvos rajonuose — *prieplukas*, Eišiškių raj. — *brukyklas*, Kapsuko, Šakių, Lazdijų raj. — *bruktis*. Bruktuvės visur vadinamos vienodai.

Priebrukas buvo daromas iš storokos 70—75 cm ilgio, 12—20 cm pločio lentos, kuri buvo įtaisoma į 40—50 cm ilgumo, 35—40 cm platumo, 25—35 cm aukštumo kaladę. Priebrukų pastovams buvo panaudojamos ir suaugusios šakos, šaknys-trikojai. Bruktuvės dažniausiai buvo daromos peilio formos iš liepos, uosio, eglės medžio. Bruktuvės ilgis išvien su kotu — 50—60 cm, koto ilgis 12—18 cm, plotis — 12—14 cm, viršuje bruktuvė būdavo

1—2 cm storio, apačioje nusmailinta kaip ašmenys. Tokios bruktuves vadinamos vienaasmenėmis bruktuvėmis.

Pandėlio, Kapsuko rajonuose vartojamos ir dviašmenės 70—75 cm ilgio, 17—20 cm pločio bruktuves. Abu jos kraštai nusmailinti, ir bruktuve įtaisyta į 10—12 cm ilgio kotą. Kartais tokių bruktuvių viduryje padaroma pailga lygiagretė išpiova. Tokiomis bruktuvėmis linai brukami kraštinėmis ir briaunomis.

10 pav. Linai brukami vienaasmene bruktuve
Pandėlio raj., Jonavos vnk.

vienas arklis, kad lengviau būtų sukti ratą. Šiaurės Lietuvoje brukimo mašina sudarė dažniausiai du skrituliai-ratai, pietų — 4 ratai. Pavyzdžiui, Pandėlio rajone vartojama 2 skrynių-skritulių brukimo mašina. Kiekviename skritulyje įtaisyta po aštuonias bruktuves; skrituliai sujungti geležine ašimi ir įtvirtinti mediniuose stulpelių rėmuose. Rėmų šonuose, atitinkamame aukštyje įtaisyti skersiniai — priebrukai, ant kurių dedamos linų saujos ir skritulio bruktuves jas išbruka. Prie tokios brukimo mašinos dirba 3 asmenys: vienas paduoda linų saujas, kiti du jas laiko ant skersinių, varto, krato spalius, gražo galus, išbruktas saujas truputį pasuka ir deda jas nuošaliai. Darbą užbaigus, išbruktos linų saujos sudedamos po 18—20 į ryšį, surišamos linais ir padedamos į sausą vietą.

Linų šukavimas. Nubruktus linus moterys atspėdamos šukuoja. Šukavimo įrankiai yra įvairūs šepėčiai: medinis, geležinis ir šerinis. Šių įrankių pavadinimai ir konstrukcija vienoda visoje Lietuvoje.

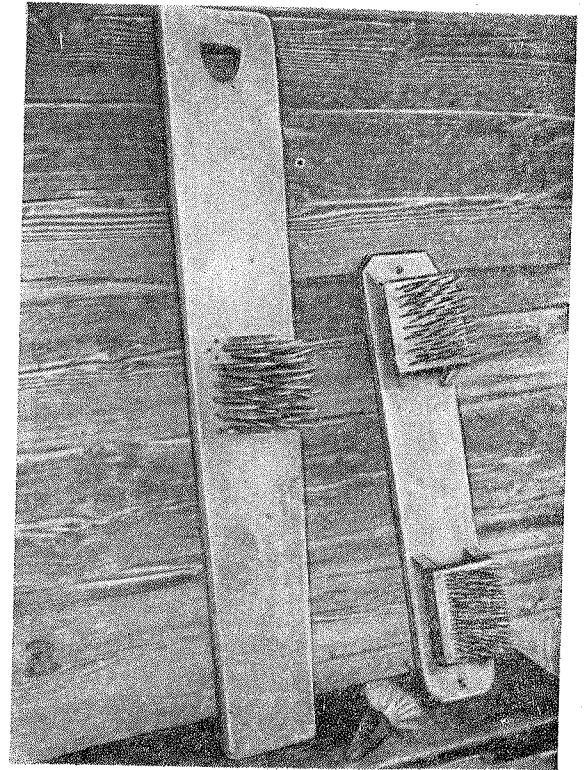
Medinis šepetys daromas iš 100—118 cm ilgio ir 18—20 cm pločio lentos. Ties lentos viduriu įtvirtintas šepetys; jo dantys 11—14 cm ilgio, mediniai, padaryti iš laukinės obels ir sudėti 20×20 cm—25×20 cm dydžio kvadratu (11 pav.). Lentos galuose daromos išpiovos ar skylės, kad darbo

metu būtų patogiau laikyti ar pririšti ją prie suolo. Šukuojant linų saują mediniu šepėčiu, lentos galas prilaikomas koja, įkišus ją į lentos išpiovą, viršutinis lentos galas prilaikomas kaire ranka. Linų sauja laikoma dešinėje rankoje, ir linai braukomi per šepėčio dantis tol, kol jie nesikabina už dantų. Paskui linai šukojami per geležinį šepetį, kurio lentos ilgis 80 cm, plotis 16 cm. Šepetys įtaisomas ties lentos viduriu. Dažnai į vieną lentą įtaisomi du šepėčiai — vienas retas, kitas tankus, jų dantys esti 6—4 cm ilgio. Linai šukojami, iš pradžių braukant per reto, vėliau per tankaus šepėčio dantis.

Paskiausiai linai šukojami šeriniu šepėčiu. Jis daromas iš kiaulės šerių, apskritas, 10—15 cm skersmens, kotas 10—12 cm ilgio. Šukuojant linus šeriniu šepėčiu, linų sauja skiriama į 6 žiupsnius. Iš pradžių sauja perskiriama į 3 dalis, paskui kiekviena iš jų skiriama dar perpus ir visos išdėstomos ant lentos. Tada imamas linų žiupsnelis per vidurį, užvyniojamas jo vienas galas ant rankos ir, šeriniu šepėčiu iššukavus vieną galą, šukojamas kitas. Iššukotos linų saujos sudedamos įvairiai. Aukštaitijoje švarios linų saujos susukamos mažomis šešių žiupsnelių grįžtelėmis ir paslegiamos po audeklais ar javais, kad atsigulėtų ir geriau verptųsi. Kartais iššukuotos linų saujos susukamos didesnėmis grįžtelėmis, kurios suveriamos ant virvutės ir pakabinamos ant sienos ilgesniam laikui. Seniau švarios linų saujos dar būdavo sudedamos *rožėmis* ir surišamos pundeliais⁷.

Valkininkų apylinkėse švariai iššukuotos linų saujos nelenkiamos, o sudedamos visu ilgumu, per vidurį truputį susukant, kad jos geriau skirtųsi. Sudėjus po 20—40—60 saujų, jos perrišamos linais ir iki verpimo laikomos sausoje vietoje.

Ilgesniam linų laikymui iššukuotos linų saujos sudedamos dvejopai. Viena atveju jos susukamos per vidurį, sudedamos kartu po 20, per vidurį stipriai surišamos linais ir galai supinami. Tokie ryšeliai dėl savo formos vadinami *pyragais*. Antru atveju švarios linų saujos susukamos per vidurį, dedamos viena prie kitos ir viršutiniai galai supinami. Taip kartu supynus

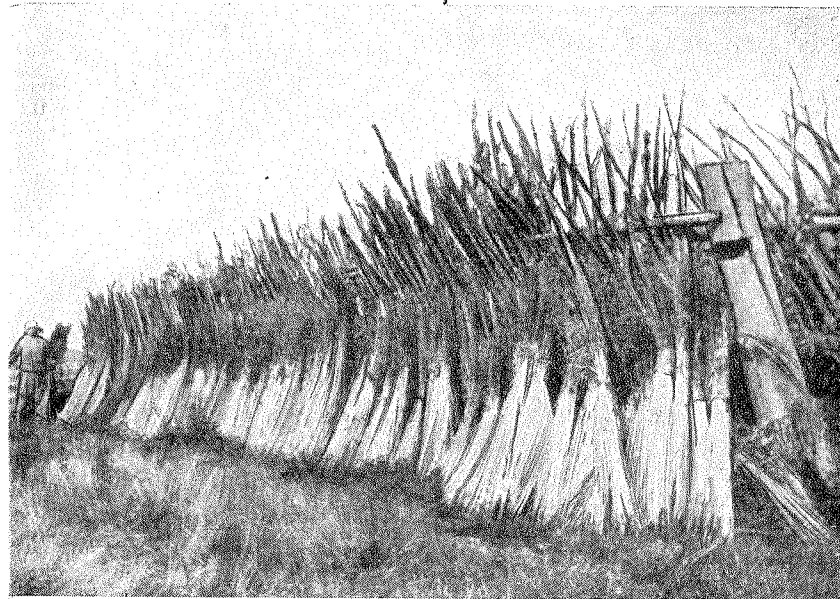

11 pav. Šepėčiai linų šukuotuvai: medinis — retas, geležiniai — retas, tankus ir šerinis
Kretingos raj., Darbėnai

⁷ «Linų grynų šukuotų rožėse viso 2 pundeliai». 1719 m. Subačius, Ukmergės pavietas; «Linų rožė arba 5 svarai». 1767 m. Vabalninkas, Ukmergės pav. — VCA, f. 459, ap. 1, Nr. 58 l. 28—29; «Valstietis duoda dvarui 1. 2. 3 rožes linų». 1780 m. Aulėliai ir Norbučiai, Ukmergės pav. — JLZ, 360; «Dvaro mergoms duodavo po pusę pundelio pakulų, po 2 rožes linų ir po 12 run. vilnų». 1793 m. Cedasai, Ukmergės par. — JLZ, 352.

100—200 saujų, supinami ir apatiniai jų galai. Taip supinti linai panašūs į tvorelę, kuri dar susukama tarsi statinėle, tai vadinamosios *kasos*. Tokiu būdu sudėti linai išlaikomi po 10—15 metų, tada jie išsiguli ir blizga kaip šilkas.

Sukuojant linus per medinį šepetį nusišukuoja pirmosios pakulos, šukuojant per geležinius šepetčius nusišukuoja antrosios pakulos, vadinamos *pašukomis*, o šukuojant linus šeriniu šepetiu nusišukuoja trečiosios pakulos,

12 pav. Pleiskanių kanapių džiovinimas
Eišiškių raj., Čižiūnų k.

vadinamos *pašukėlėmis*. Baigusios linų šukavimą, moterys tuoj sutvarko nušukuotas pakulas, pašukas, pašukėles. Iš pakulų ir pašukų medine lazdele išpurtomi spalviai, susukami pailgi kuodeliai, ir kiekviena jų rūšis sudedama atskirai į maišą, pintinę ar, išdėsčius ant lentos, padedama ant aukšto arba svirne ant užlų, kur jos guli ligi verpimo.

Svariausi linai verpiami plonomis drobėms, ploniems raštuotiems audiniams. Pašukos ir pašukėlės verpiamos drobėms, baltiniams, paklodėms; geresnės pakulos verpiamos maišams, marškoms, gūnioms, o visai prastos pakulos atiduodamos vyrams virvėms, pančiams sukti.

Kanapės. Lietuvoje kanapių paprastai buvo sėjama nedaug — vienas du gorčiai, užsėjant pusės aro žemės plotelį. Dažniausiai kanapės sėjamos daržuose, prie bulvių, nes jos mėgsta trąšią dirvą, juodžemį.

Kanapės buvo sėjamos, pasodinus bulves. Kanapėms paaugus, iš jų išravimos piktžolės. Kanapės auga kartu dviejų rūšių: vienos tamsiai žalios spalvos, viršuje su sėklų šluotele, kitos pilkšvos spalvos be sėklų, todėl pirmosios vadinamos *grūdinėmis*, antrosios — *pleiskanėmis*. Pleiskanės anksčiau prinoksta, jos anksčiau ir išraunamos — maždaug liepos mėnesio pabaigoje. Grūdinės kanapės raunamos prieš bulviakasį.

Kanapės raunamos saujomis ir, sudėjus po 2—3 saujas, surišamos per vidurį paravomis ar šiaudų grįžtelėmis. Nurautos kanapės tuoj pamerkiamos kūdroje (*sodželkoj, prūde, luge*) 5—8 dienoms. Išmirkytos pleiskanės pastatomos palei tvorą, paleidus jų ryšius, kad geriau išdžiūtų (12 pav.). Išdžio-

vintos pleiskanės surišamos kūliais ir sukraunamos ant aukšto iki suimamos grūdinės. Kanapių kaip ir linų viršūnės su galais nemaišomos.

Grūdinės kanapės taip pat raunamos saujomis. Jos surišamos palei sėklų šluoteles. Nurautos kanapės džiovinamos lauke. Tam tikslui darže įkalamas į žemę stiprus kuolas ir aplink jį sustatomos visos kanapių saujos į kūgį sėklomis į viršų. Jei kanapių daug, tai daromi keli kūgiai. Tokie kanapių kūgiai apdengiami žolėmis, kad žvirbliai jų nelestų, kad geriau grūdai padžiūtų ir geriau lukštentųsi.

Kūgiuose kanapės pastovi 5—7 dienas, tada jos nuvežamos prie klojimo ar tvarto ir pasieniu sustatomos, kad išdžiūtų. Išdžiūvusios kanapės sušukamos į klojimą, patiesiamos ant grendymo ratu, ir vyrai nukulia jas spragilais. Tada kanapių lazdos nuimamos, o grūdai sušluojami į krūvą ir vėtom vėtykle, pilstant ant paklodės. Kartais moterys jas siaučia per rėtį. Dalis kanapių grūdų paliekama sėklai, o kiti atiduodami vištoms. Vienur kitur iš jų buvo daromas miltų padažas *grūdzelis* ar spaudžiamas aliejus.

Kanapių lazdos surišamos į kūlelius, mirkomos, džiovinamos patvoriais, išdžiūvusios rūšiuojamos į ilgesniąsias ir trumpesniąsias ir surišamos atskirais kūleliais. Kanapės, taip pat kaip ir linai, džiovinamos, minamos, brukamos ir šukuojamos kartu su linais, tik atskirai sudedamos.

Kanapės šukuojamos tik per du šepetčius. Paskui jų saujos susukamos grįžtelėmis, lenkiant saują perpus, abu galai susukami kartu ir, sudėjus po 30 saujų, stipriai surišus kanapių pluoštu ir supynus galus, sudedamos į «pyragus».

Lietuvoje iš kanapių dažniausiai sukamos geros, stiprios virvės, viržiai (*pastarunkai*), vadžios, vadelės, daromos nytys, tinklai. Iš grūdinių kanapių pluošto suverpti siūlai vartojami audimui (Valkininkai): iš plonų siūlų audžiami rankšluosčiai — *abrūsai*, iš storų — storos drobės, maišai.

Vilnos. XIX a. antrojoje pusėje Lietuvoje buvo auginama daug avių. Valsiečių ūkyje avis buvo nepakeičiamas gyvulys — jų vilnos ir kailis buvo naudojamas drabužiams, mėsa tiko maistui. Auginamų avių kiekis priklausydavo daugiausia nuo turimų ganyklų — kas turėjo daugiau ganyklų, tas ir avių daugiau laikydavo. Dažniausiai valakininkai laikydavo po 4—5 senes avis, viduliniai valstiečiai — po 3—4, mažžemiai — po 2—3 avis, o kampininkai-grįžtelininkai — po 1 avį ir ožką, kurios duodavo jiems vilnų, kailį ir mėsą, o ožka dar ir pieno. Be to, kiekviena avis, ožka per metus atsivedavo po 1—2 ėriukus, iš kurių taip pat būdavo gaunama vilnų. XX a. pradžioje Šiaulių, Rokiškio rajonuose, įkūrus vilnos tekstilės fabrikus⁸, valakininkai auginavo po 8—12 senių avių.

Visoje Lietuvoje dar XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje buvo auginamos paprastos vietinės veislės pilkos, baltos, juodos ar rudos mažos avelės. Jų vilna buvo gana šiurkšti, vadinama *ožkavilne*. Po I-jo pasaulinio karo Lietuvoje iš vietinės veislės avių ir merinosų, šrapširų valstiečiai išsiaugino gerą avių veislę, vadinamą «juodagalvėmis», «rudagalvėmis». Jų vilna tanki, minkšta ir gerai verpiasi. Vidurio ir pietų Lietuvoje buvo auginama ir vadinamųjų *zelskų, valackų* baltavilnių avių.

Paprasta vietinės veislės avis per metus duodavo 1,5—3 kg vilnų, o pagerintos veislės avis per metus duodavo 2—4,5 kg vilnų.

Vilnos apdirbimas, palyginus su linų apdirbimu, yra daug paprastesnis ir lengvesnis. Šį darbą atlieka dažniausiai moterys. Jos vilnas kerpa, mazgoja, kedena, karšia.

Vilnos kirpimas. Tiek XIX a., tiek ir XX a. avys buvo kerpamos 3 kartus per metus. Kiekvieno kirpimo vilnos buvo vis kitaip vadinamos, dažniausiai

⁸ IEM 3018.

pagal kirpimo laiką, būtent: *nuobarinės, rugininės* ir *kalėdinės*. Pavasarį kerpamos vilnos vadinamos nuobarinėmis, nes avys išgenamos dar ant baro. Jos esti nutriušusios, prastesnės už kitas. Po rugiapiūtės kerpamos rugininės vilnos, jos yra geriausios, švariausios — lietaus išlytos, vėjo iškudentos. Kalėdinės vilnos kerpamos žiemą; jos yra geros ir stiprios. Valstiečiai, norėdami turėti paprastų avių ilgesnę vilną (Valkininkai), kirpdavo du kartus per metus ir vilnas vadindavo *pavasarinėmis* ir *žieminėmis*. Du kartus per metus kerpamos ir *zelskos* avys. Pavasarinės vilnos kerpamos prieš Jonines, o žieminės vilnos kerpamos gruodžio pabaigoje.

13 pav. Avių kirpimas
Pandėlio raj., Suvainiško k.

Vilnoms kirpti buvo vartojamos plačios, geležinės, smailios avikirpės žirkklės. Prieš kirpdamos avių vilnas, moterys paruošia žirkles, palą ar maišą aviai paguldyti, virvę jos kojoms surišti, pintinę, doklą vilnoms sudėti. Tada išsivaro kerpamą avį į kiemą arba tvartę į šviesesnę sausą vietą, patiesia palą, ant jos paverčia avį ir suriša jai priešakines ir užpakalines kojas. Po to moteris atsiklaupia ar atsisėda prie avies ir, prilaikydama ją alkūnėmis, užgula ar koja prispaudžia, kad ji nespurdėtų, nekliudytų kirpti (13 pav.). Kirpti pradama nuo kairiosios užpakalinės kojos kulšies. Kaire ranka imamas pluoštelis vilnų ir dešine ranka jos iš lėto kerpamos, taikant dailiai nukirpti vilnas ir neįkirpti avies. Nukirptos trumpos kojų vilnos dedamos atskirai, jų nemišoma su geromis vilnomis nuo šonų, sprando, nugaros. Pastarosios vilnos kerpant sukamos į pailgą gniužulą. Galvos, papildvės ir paslėpsnių vilnos taip pat yra prastos, todėl jos dedamos prie kojų vilnų. Nukirpus vilnas nuo vieno šono, avis apverčiama, ir kerpamas kitas šonas. Vilnų kirpimas užbaigiamas kerpant užpakalinę dešinę avies koją. Nukirpus visą avį, apžiūrima, ar nėra kur paliktų nenukirptų vilnų kuokštų. Paleidus nukirptą avį, sutvarkomos jos vilnos — atskirai padedamos geros ir blogos. Tada imama kirpti kita avis ar ėriukas. Baigus kirpti visas avis, vilnos tuojau rūšiuojamos ir džiovinamos saulėje. Geriausios vilnos skiriamos audi-

mui. Jos susukamos grįžtėmis į gniužulus, sudedamos į doklą atskirai; prastos vilnos skiriamos mezgimui, vėlimui, jos sudedamos į maišą ar pintinę laisvai. Visos vilnos laikomos sausoje vietoje: ant aukšto, kamaroje, klėtyje ant užlų; kad neįsiveistų pelės, vilnos pakabinamos palubėje, kur jos esti iki karšimo. Audimui skirtos vilnos dažniausiai laikomos dokluose atskirais gniužulais, kad reikalui esant greičiau būtų galima parinkti jų tinkamos spalvos. Kadangi kiekvieno kirpimo vilnos esti skirtingos rūšies, tai jas ypač atidžiai reikia parinkti audimui. Nukirptos vilnos ilgai nelaikomos — jos greit plaunamos, dažomos, džiovinamos, kedenamos, karšiamos ir verpiamos. Nemazgotas vilnas geriau karšti, verpti, jas ne taip puola kandys. Todėl audimui skirtos vilnos plaunamos suverptos, prieš pat audimą. Tada jos, jei reikia, ir dažomos. Paruoštos vilnonės gijos labai saugomos, kad nesusiveltų.

Vilnos mazgojimas. Lietuvoje XIX a. pabaigoje ir XX a. pirmojoje pusėje vilnos buvo apdirbamos namie. Namie vilnas apdirbti daug lengviau ir patogiau tuo atveju, kada jos yra švarios. Tam tikslui buvo mazgojamos arba nukirptos vilnos, arba prieš kerpant mazgojamos avys.

Siaurės ir vidurio Lietuvos rajonuose mazgojamos nukirptos vilnos. Tai atliekama taip. Nukirptos vilnos sudedamos į statinėlę ar kubilą ir užpilamos šiltoku vandeniu ar šarmu pusvalandžiui atmirkinti. Tada jos imamos saujomis, lengvai apverčiamos, maigomos, voliojamos vandenyje, bet netrinamos, kad nesusiveltų, paskui, jas nuspaudus, pakeičiamas vanduo. Taip pakartojus kelis kartus, vilnos sudedamos į pintinėlę ar rėtį ir, nunešus prie upelio ar prie šulinio, paneriamos į vandenį su pintinėle ir talaškuojamos, kol išsiskalauja. Kai, pakėlus pintinėlę, nuo vilnų teka švarus vanduo, jos laikomos švariomis. Išplautos vilnos išimamos iš pintinėlės ir dedamos ant žolės. Tada imama kita dalis mazgotų vilnų ir taip pat plaunama. Išplovus visas vilnas, jos imamos gniužulais, gerai nugręžiamos ir išdėstomos plonu sluoksniu džiūti saulėje ant patiestos paklodės ar lentos. Po 3—4 valandų vilnos apverčiamos, ir taip per dieną jos išdžiūsta. Žiemą vilnos išdėstomos ant lentų ir džiovinamos ant pečiaus, pirkios aukšto arba pečiuje ant šiaudų.

Pietų Lietuvos rajonuose naudojami abudu vilnos mazgojimo būdai: vieni prieš kerpant vilnas prausia avis, kiti mazgoja nukirptas vilnas. Avis prausiama dviese. Vasarą išsivaroama avis prie upės, kūdros ar pašildyto vandens kubilo, ir čia vienas ją laiko, kitas ranka pila ant jos vandenį ir iš vilnų išspaudžia dulkes, žemes, mėšlus. Žiemą avis prausiama tvarte taip pat prie kubilo. Nuprausta avis išsipurto, išdžiūsta, o kitą dieną jau kerpamos švarios vilnos. Nukirptos vilnos čia mazgojamos nemirkytos, vasarą — upe lyje, kūdroje, žiemą — pašildyto vandens kubile. Mazgojant vilnos sudedamos į pintinę ar maišelį ir, panėrus į vandenį, maigomos, lengvai spaudžiamos, kad nesusiveltų. Išmazgotos ir išplautos vilnos džiovinamos saulėje ar ant pečiaus.

Vilnos karšimas. Prieš karšimą vilnos smulkiai, plonai supešiojamos, išrenkami gumuliukai, kedenamos. Šį darbą atlieka senelės ir vaikai.

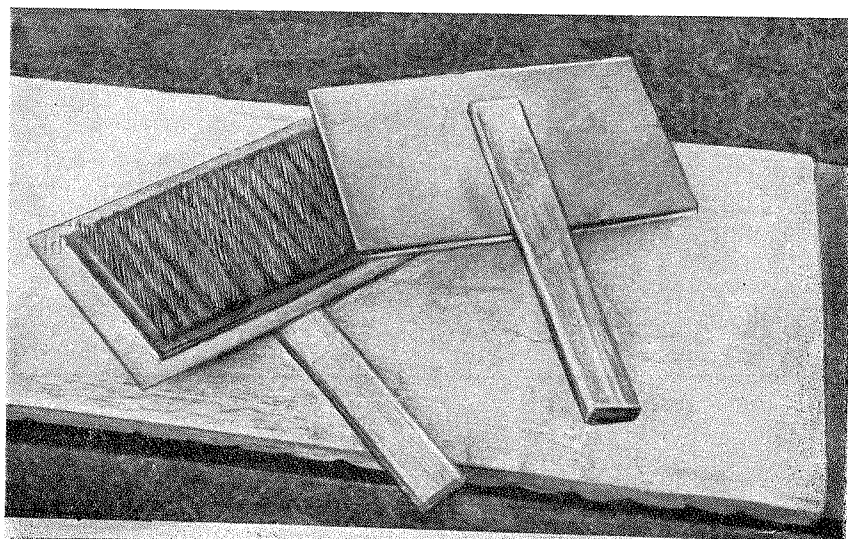
XIX a. antrojoje pusėje Lietuvoje vilnos dar buvo karšiamos šepečiais-rankiniais karštuvėliais, o jau XIX a. pabaigoje valstiečiai ėmė naudoti rankines vilnų karšimo mašinas.

Rankiniai karštuvėliai visoje Lietuvoje panašūs ir skiriasi tik savo dydžiu. Jie padaryti iš dviejų vienodų 20—25 cm pločio ir 28—35 cm ilgio lentučių, per vidurį apačioje su 30 cm ilgio kotu (14 pav.).

Karšdamos vilnas rankiniais karštuvėliais, moterys iš pradžių pasiruošia darbui: atsineša vilnas į gryčią, padeda šalia kėdelės, pasistato pintinę sukarštomis vilnomis susidėti, paima karštuvėlius ir patogiai atsisėda, kad kojos gerai remtųsi į žemę. Tada vieną pusę karštuvėlių pasideda ant kairio kelio vielaėmis į viršų, kotu į save, paima saujelę sukedentų vilnų ir lygiu sluoksniu padengia karštuvėlių vielas; laikydamos juos kaire ranka, dešine

uždeda kitą karštuvėlių lentutę ir traukia ją lygiai, vienodai spausdamos, kad nesuvarytų vilnų į kamuoliukus. Tam darbui reikalingas didelis patyrimas. Patraukus karštuvėliu kelis kartus, vilnų pluoštelis nuimamas ir žiūrima prieš šviesą. Jei vilnos blogai sukarštos, tai vėl karšiamos, jei vilnų pluoštelis lygiai, gerai sukarštas, tada jis dedamas į pintinę ir vėl imama nauja vilnų sauželė ir karšiama. Pluošteliais, vadinamais *plakeliais*, sukarštos vilnos sudedamos į kuodelius ir padedamos nuošaliai iki verpimo. Vilnų karšimas karštuvėliais buvo nespirtus ir varginantis darbas.

Rytų Lietuvoje vilnos ne tik karšiamos, bet ir plakamos. Audimui, mezgimui vilnos karšiamos, veltiniams, balneliams vilnos dažniau plakamos

14 pav. Rankiniai karštuvėliai vilnoms karšti

Joniškio raj., Kepalių k.

tam tikru įrankiu, vadinamu *striūna*. Šis įrankis panašus į didelį smičių. Jo lazda 1,8—1,9 m ilgio, 5—6 cm skersmens, galai užbaigti įsmaugtais guzeliais stygai pririšti. Prie lazdos nuo jos galų per 15—20 cm viename gale pritaisytos 10×15 cm dydžio lentelės, kitame gale lenkta 15 cm ilgio kojytė su odine kilpute. Styga storoka, specialiai padaryta iš avies žarnų. Styga įtempama per lentutes, kojelė ir jos galai stipriai pririšami prie lazdos galų guzelių. Ties lazdos viduriu iš viršaus įsukamas stiprus geležinis žiedas, už kurio *striūna* žmogaus liemens aukštyje parišama prie sienos. Žemai įtaisomas paslankus 150—200 cm ilgio stalas. Tam imama 80—100 cm ilgio balanos ir viena šalia kitos su tarpais surišamos per vidurį ir iš kraštų. Tokio stalo vienas galas pririšamas prie sienos, žemiau *striūnos*, o kitas jo galas paremiamas 2 kojytėmis-ramsčiais. Vilnos dedamos dalimis ant balaninio stalo, *striūnos* galo kilpa užverinama ant rankos ir styga vilnos mušamos, plakamos, kol suplakamos.

XIX a. pabaigoje įvairiuose Lietuvos miesteliuose paplito vilnų karšimo rankinės mašinos. Šių mašinų konstrukcija visur Lietuvoje ta pati, tik vienur jos mažesnės, kitur didesnės.

Vilnų karšimo rankinė mašina įrengta rėmuose tarsi darbatalis. Rėmuose įtaisytas audeklinis stalas, 14 karšimo volelių, kuriuos suka šalia jų įtaisytas didelis medinis ratas su rankena. Ant mašinos stalo išdėliojamos kedentos vilnos. Sukant didelį ratą, stalas volelių paduoda vilnas karštuvė-

liams, kurie besisukdami jas karšia, ir jos vyniojasi ant kuodelinio volelio. Kai kuodelinis volelis storai prisivynioja vilnų, mašina sustabdoma, kuodelis perskiriamas visu ilgumu, nuimamas nuo volelio ir, vėl suvyniojus į pailgą kuodelį, padedamas nuošaliai. Iš vieno kilogramo vilnų išeina trys tokie kuodeliai. Jei vilnos sausos, tai mašina vieną kilogramą vilnų sukaršia per 45—50 minučių, jei drėgnos, karšia apie valandą. Drėgnos vilnos susikaršia gumuliukais. Be to, nuo drėgnų vilnų mašina prisivelia ir sustoja. Prie rankinės vilnų karšimo mašinos dirba 3—4 žmonės: du dėlioja vilnas ant mašinos stalo, du pasikeisdami suka mašinos ratą. Sukaršus vilnas, kuodeliai sudedami laisvai į maišą ar pintinę ir padedami ant pečiaus, spintos, kad nesudrėktų.

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje miestuose atsirado ir patobulintų karšimo mašinų, kurios pačios vilnas kedendavo, karšdavo ir verpdavo.

Iš gerų vilnų buvo verpiami siūlai drabužių audiniams — milams, čerkasams, skaroms austi. Iš prastesnių vilnų buvo mezgamos kojinės, pirštinės, šalikai, skarytės, megztukai, o iš prasčiausių vilnų veltiamos pagalvėlės pakinktų balneliams. Veltiniai veltiami iš gerų vilnų.

Dažymas. Lininiai ir vilnoniai verpalai audimui dažniausiai buvo vartojami natūralių spalvų, o reikalui esant jie buvo dažomi naminiiais ar pirktiniais dažais. Namie pagaminti dažai neryškūs, švelnių tonų, neblunka ir jų spalvos patvarios.

XIX a. paskutiniame ketvirtyje dažniau imta vartoti cheminius, pirktnius dažus. Kupiškio ir kt. rajonuose per kaimus eidavo dažytojos, kurios čia pat vietoje dažydavo verpalus cheminiais dažais. Tačiau dar ir šiuo metu senos audėjos nevengia naminių dažų. Jos dažo alksnių bumburais, geltonomis ramunėmis, kiauliuogėmis, alksnio, ažuolo žievėmis ir lapais, beržo žirginiais, akmens samanomis ir pan.

Vilnos dažomos dvejopai: neverptos ir suverptos. Kai vilnos dažomos prieš karšimą, dažai paruošiami jas mazgojant. Išplautos ir nuspaustos vilnos dedamos į dažus, o nudažius džiovinamos. Po to jos kedenamos, karšiamos ir verpiamos. Audimui dažniau vilnos apdirbamos nedažytos. Suverpus ir siūlus nuvijus į sruogas, jie mazgojami ir dažomi. Kartais dažomas išaustas audinys, bet tai atliekama ne namuose, o nešama į fabriką.

Linai dažomi suverpti. Be pirktnių dažų, linams vartojami ir naminiai. Dažoma juodai, pilkai, geltonai, rudai ir pan.

Čia pateiksime keletą naminio dažymo pavyzdžių.

Juodai linų siūlai dažomi kiauliuogėmis. Tam parenkama pelkė, kurios pakraščiai nurudavę, į pelkės kamputį supilamas apie 1 kg kiauliuogių ir kojomis gerai dumblo jos suminkomos. Į gautąją juodą tyrę kojomis minant paneriami iki pat dugno lininiai siūlai ir taip paliekami 2—3 dienoms. Juodai nudažyti siūlai išimami iš dumblo, nešami prie upelio ar kūdros, nuveljami, švariai nuskalaujami ir džiovinami pavėsyje, kad nepakuotų, nešišiaustų.

Pilki dažai gaminami iš karklo brazdų. Tam paruošiama daugiau kaip maišas jaunų karklų brazdų, jie užpilami 2—3 kibirais upelio ar lietaus vandens ir, pavirinus pusę ar valandą laiko, nukošiami. Tada įdedama į dažus *grišpolo* (mėlynojo akmenėlio) ir, gerai išmaišius, dedamos suvilgytos linų sruogos ir virinama 30 min. Nudažytos sruogos perplaunamos ir džiovinamos pavėsyje.

Tamsiai geltona spalva siūlai dažomi svogūnų lukštais. Gerokas kibiras svogūnų lukštų užplikinamas verdančiu vandeniu ir pavirinamas kokią valandą. Kai skiedinys įgauna aišką spalvą, tada jis nusunkiamas ir į jį įdedama alūno. Paskui į šiltus dažus sumerkiamos šlapios linų sruogos ir, pavirinus apie valandą, nuspaudžiamos, išplaunamos ir džiovinamos pavėsyje.

Rudai dažoma eglų kankorėžiais. Parenkama koks maišas sausų kankorėžių, jie supiaustomi išilgai pusiau, užpilami 2—3 kibirais vandens ir virinami, kol vanduo paruduoja. Tada skiedinys nukošiamas ir į jį dar šiltoką pamerkami lininiai siūlai. Nuspaudus džiovinama saulėje. Siūlams išdžiūvus, jie vėl pamerkami ir vėl padžiaunami atokaitoje. Kuo dažniau mirkomi siūlai dažuose ir kepinami saulėje, tuo geriau dažai įsigeria. Tuo būdu, tais pačiais dažais galima nudažyti šviesiai ar tamsiai rudai.

15 pav. Siūlų verpimas verpste su verpstuku
Zarasų raj., Rimšė

Verpimas. XIX a., kai valstiečiai patys namuose gaminavo drabužius, iš turimos ūkyje linų, kanapių, vilnos žaliavos paruošdavo daug įvairių verpalų. Prastesni linai buvo verpiami storai, storoms drobėms austi, geresni linai buvo verpiami plonomis drobėms, iš geriausių linų buvo verpiami plonyčiai siūlai drabužiams siūti. Juostoms austi bei pinti moterys verpdavo siūlus atlaidžiai ir susukdavo juos po 2—3 gijas. Pirštinėms, kojinėms, šalikams, vyriškiems ir moteriškiems megztiniams megzti vilnos taip pat buvo verpiamos atlaidžiai, nes iš sukrių siūlų numegzti drabužiai nemalonūs nešioti ir blogai gula.

Senovėje buvo verpiama verpstuku. Verpstuku verpiant buvo naudojamos verpstės. Verpstė susideda iš dviejų dalių: gulsčios lentos, vadinamos kojios, ir į ją statmenai įstatomos verpstės, prie kurios prišamas kuodelis. Verpstės koris yra iki 75 cm ilgio, 15 cm pločio, vienas kojos galas siauresnis ir storesnis, į jį įstatoma verpstė. Verpstė yra daugiau kaip 80 cm ilgio. Viršutinė maždaug 25 cm pločio jos dalis vadinama galva, apatinė dalis siaura, ji vadinama kotu. Dažnai verpstės galva ir kotas buvo puošiami piauštytais ornamentais ir simboliškais ženklais. Verpstukai buvo lygūs, be pagražinimų, mediniai, smaili, 15—25 cm ilgumo; galas buvo su galvute, kuri prilaikydavo verpstuko apskritą svorelį. Verpstuko svoreliai būvo įvairūs, dažniausiai akmeniniai.

Moterys verpdavo ne tik dienomis, bet ir ilgais rudens ir žiemos vakarais. Pagal lietuvių liaudies tradicijas kiekviena moteris turėjo mokėti verpti ir austi. Jaunos mergaitės jau nuo 10 metų amžiaus mokėsi verpti, o nuo 13 metų — austi.

Verpėja sėsdavo ant verpstės kojos, kaire ranka pešdavo verpalus, o dešine laikydavo verpstuką ir sukdamo, lygindavo siūlą, kurį suverpusi užvyniodavo ant verpstuko. Ne kiekvienai moteriai ar vyrui išsyk sekdavosi verpti, čia reikėjo didelio įgudimo (15 pav.).

XIX a. įpusėjus atsirado rateliai, bet jie buvo brangūs ir ne kiekviena verpėja galėjo jį įsitaisyti. XIX a. pabaigoje ėmė rasti daugiau vietos meist-

ry — ratelių dirbėjų, gaminančių ratelius pardavimui. Tuo metu rateliai buvo trejopos konstrukcijos: trijų kojelių su vidutinio dydžio ratu, trijų kojelių su dideliu ratu; abu jie buvo vadinami *gulsčiais* rateliais (16 pav.), ir keturių kojelių ratelis, vadinamas *stačiuoju* (17 pav.). Plačiau buvo vartojamas iki šių dienų išlikęs gulsčias ratelis su vidutinio dydžio ratu. Šiaurės Lietuvoje ratelis vadinamas *kalvaratu*, vidurio — *rotiniu*, pietų — *rateliu*, *vindeliu*.

Verpimas rateliu palengvino ir paspartino verpėjų darbą. Verpdama verpėja patogiai atsisėda, ratelį pasistato priešais save. Sukdama ratelį koja, ji kaire ranka peša iš kuodelio verpalą, o dešine ranka, prilaikydama jį, lygina siūlą, nutaiko siūlo storumą ir leidžia jį į špulę (18 pav.).

Valstietės moterys, nusi-dirbusios laukuose, išvargintos namų ruošos, atsisėdusios prie ratelio pailsėdavo. Tačiau iš kitos pusės, ratelio monotoniškas dūzgimas migdančiai veikdavo verpėjas. Dėl to jos susitarusios rinkdavosi į vieną pirkimą verpti — vakaroti, o kai kada ir dienoti. Verpdamos būryje, jos juokaudavo, dainuodavo, lenktyniaudavo tarpusavyje.

Įgudusi verpėja per dieną gali priverpti labai plonų, tinkamų mašina siūti siūlų pusę špulės, audimui plonų — 1 špulę, storų — 1,5 špulės, pašukų — 2, o pakulų — 2 ir 3 špules.

XX a. pradžioje valstietės jau turėjo ratelius ir verpste reta kuri verpė. Tačiau Šalčininkų ir Eišiškių rajonuose dar 1951 m. pastebėta verpiant rateliu, lygiagrečiai panaudojant ir verpstę. Čia verpėja ir rateliu verpdama senu įpratimu verpalų kuodelį laiko iš kairės prie verpstės, o ne priešais ant ratelio, ir verpiamą siūlą leidžia į ratelio špulę.

Turtingesnės valstietės dažnai atiduodavo savo verpalus verpti grytelninkėms ir miestelio moterims. Už darbą būdavo atsilyginama natūra: už plonai suverptų verpalų 1 kg duodavo 1 kg kiaušinių ar sviesto. Tuo atveju, kai už verpimą būdavo mokama grūdais, už 10 kg gerai suverptų linų ar vilnų duodavo vieną centnerį kviečių.

Po I-jo pasaulinio karo didesniuose Lietuvos miesteliuose, greta karšimo mašinų, atsirado vilnų, dar vėliau ir linų verpimo mašinos, kur pasiturintieji valstiečiai duodavo suverpti verpalus savo namų reikalams.

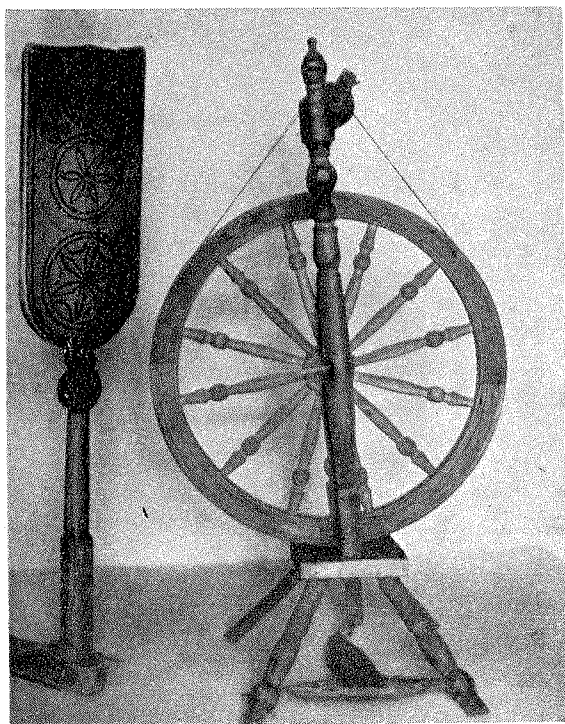
Siūlų tvarkymas. Ruošiant gijas audimo metmenims ir ataudams, jas reikia iš špulių išvyti į sruogas, kamuolius, iš sruogų pervyti ant krijelių. Tiems darbams vartojami įvairūs lankčiai, vytuvai, krijeliai, mestuvai. Šių įrankių konstrukcija ir jų dalių pavadinimai mažai kuo skiriasi visoje

16 pav. Verpimas gulsčiuoju rateliu
Radvilišio raj., Jankūnų k.

Lietuvos teritorijoje. Be to, jie labai panašūs į kaimynų latvių ir baltarusių prie tokių pat darbų vartojamus įrankius.

Prie ratelio verpėjos turi 2—4 špūles ir, jas priverpusios, siūlus išvynioja. Tiek lininiai, tiek vilnoniai metmenims skirti siūlai iš špūlių vėjami ant krijelių. Krijelį sudaro keturi 65—70 cm ilgio stulpeliai-šoneliai,

17 pav. Prieverpstė ir keturių kojų statusis ratelis
Salčininkų raj., Paškonių k.

dvi kryžmai sukaltos lentelės 30—35 cm ilgio, viduryje su skylė. Vėjant siūlus, krijelis užveriamas ant ilgo koto, kartais kotas yra įtaisytas rėmeliuose. Kairėje rankoje laikoma ant virbalu užverta špūlė, dešine ranka sukamas krijelis, tuo būdu siūlai pervejami iš špūlės arba iš sruogų ant krijelio (19 pav.). Krijelio matmenys yra tokie: pakojo ilgis 93 cm, plotis 39 cm, storis 8 cm, šonų stulpeliai 53 cm ilgio, 7 cm pločio, medinė ašis su ranke 87 cm, krijelio stulpelių ilgis 57 cm, plotis 3 cm, kryžmų ilgis 31 cm, plotis 3—7 cm.

Rengiantis metmenų siūlus dažyti ar baltinti, jie iš špūlių nuvejami ne ant krijelių, bet ant lenktuvų, t. y. lenkiamos sruogos arba *daromi matkai* (20 pav.).

Nudažytos ir išbaltintos sruogos, skirtos metmenims, pervejamos ant krijelių. Tam darbui vartojami vytuvai — *krogeliai* (Linkuva).

Suverpti siūlai ataudams iš špūlių lenkiami į sruogas lenktuvu, o kad siūlai sruogose ne taip draikytųsi, jos perrišamos dviejose vietose siūlu.

Lenktuvai (*lanktis*) vartojami 4 ar 6 sparnų. Lenktuvų kryžmos būna 80—90 cm skersmens, sparnų galai užbaigti 20 cm ilgio lenktais rageliais. Kad būtų patogiau nuimti nulenką sruogą, vienas lenktuvų ragelis, vadinamas *gervele*, laisvai atlenkiamas (21 pav.).

Lenkiant lenktuvu sruogą, špūlės siūlu apjuosiamas lenktuvas per visus ragelius ir surišamas; kaire ranka laikant špūlę ant virbalu, dešine ranka sukamas lenktuvas. Tuo pat metu siūlai skirstomi į posmus: apvijus 40 siūlų, jie apjuosiami atskiru siūleliu, sumezgami, atskiriamas posmas. Taip suposmuojama visa sruoga. Tada ji nuimama nuo lenktuvų, rankose truputį pasukama, perlenkiama pusiau ir padedama nuošaliai, kad nesitaršytų. Vidurio Lietuvoje ir Užnemunėje plačiai vartojami patobulinti lenktuvai, kurie patys pažymi posmus, kas 40 siūlą suskambėdami. Tada lenktuvas sulaikomas ir posmas perrišamas.

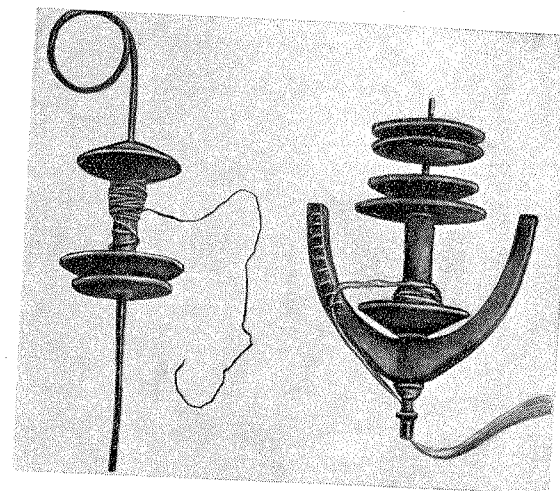
Jei vilnonių siūlų sruogos prieš audimą nenumatomos dažyti, tai nulenkta sruoga dar ištempta ant lenktuvų apšutinama karštu vandeniu, kad visi siūlai sudrėktų, susitrauktų ir būtų slidesni. Sruogai išdžiūvus, ji nuimama nuo lenktuvų, susukama pusiau ir padedama nuošaliai.

Suverpti lininiai siūlai siuvimui, nėrimui ir vilnoniai siūlai mezgimui iš špūlių išvyniojami tiesiog į kamuolius. Nudažytos, išdžiovintos siūlų sruogos uždedamos ant vytuvų ir suvyniojamos į kamuolius.

Vytuvus sudaro 2—3 pastovios 62 cm ilgio, 3—6 cm pločio lentelės. Kiekviename vytuvo sparne padaroma po 4—8 skylutes, į kurias įstatomi 20 cm ilgio kuoleliai sruogai prilaikyti. Pagal reikalą kuoleliai kilnojami, didesnei sruogai nukeliami toliau, mažesnei — arčiau į vidurį. Vytuvus yra gulsčiau užmautas ant 60—70 cm aukščio stiebo, kuris įstatytas į kaladę arba trikojį.

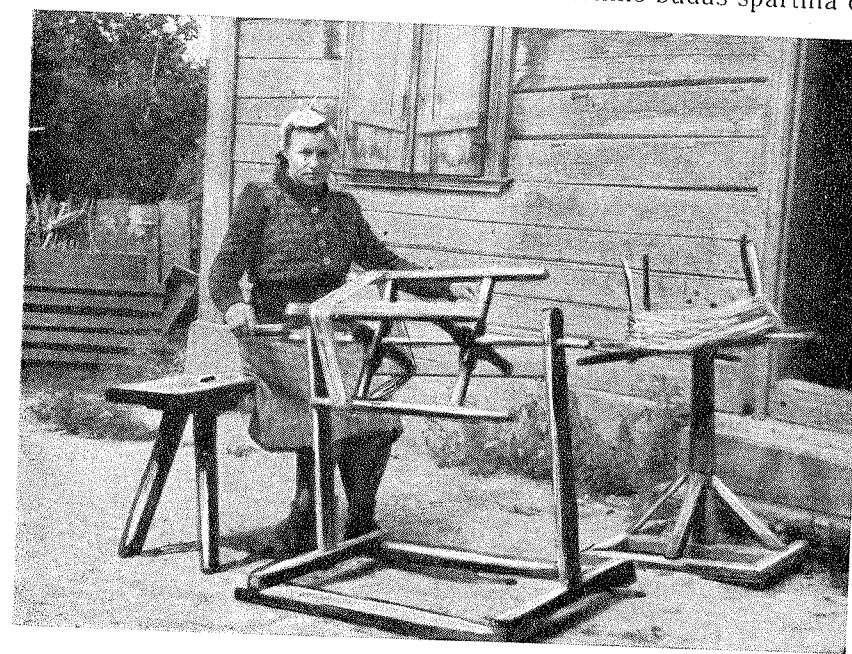
Vidurio ir pietų Lietuvos rajonuose iš sruogų, o kartais ir iš špūlių metmenims skirti siūlai pervejami ant *špūliauninko* arba *šeringės* špūlių. Jų rėmų aukštis 150 cm, plotis 53 cm, kojos-kaladės ilgis 74 cm, plotis 18 cm ir aukštis 9 cm. Rėmų šonuose įtaisytos skylutės, per kurias perkšti geležiniai virbalai, ant kurių ir užneriamos 21 cm ilgio špūlės.

Metmenims nuo *šeringės* mesti vartojama medinė lopetėlė su skylutėmis, į kurias įveriami špūlių siūlų 6—8 galai, paskui jie sumezgami, užkabinami už mestuvų kuolelio ir vienu mestuvų sukimu metami išsyk keli siūlai. Toks metimo būdas spartina darbą.

18 pav. Špūlė su špūliauninku ir špūlė, užmauta ant sparno ašies su stricke

Pandėlio raj., Taručių k.

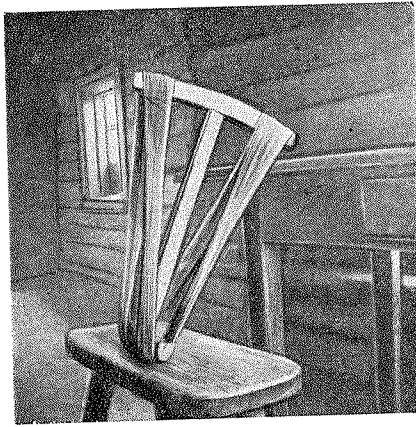

19 pav. Vytuvai (vytuškos) ir krijelis

Joniškio raj., Slapakių k.

Metant metmenis ar vyniojant siūlus į kamuolius, vartojami įvairūs vijurkai, lentutės su skylutėmis ar šaukštas.

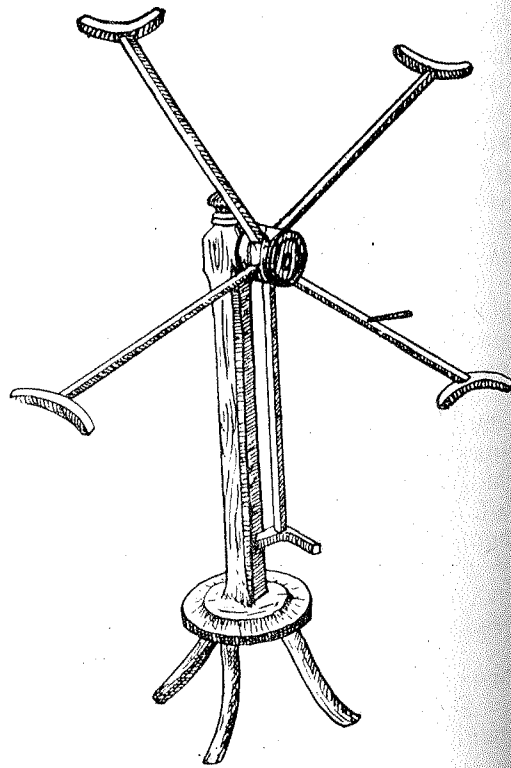
Nyčių darymas. Nytytis yra svarbi staklių dalis: jos tvarko audinio raštą. Seniau nytytis pasidarydavo pačios audėjos ir tik XIX a. pabaigoje jos pradėtos gaminti pardavimui. Nytytis daromos iš stiprių siūlų kilpelių-nytelių ir pritvirtinamos prie 2 lazdelių. Lazdelės esti nevienodo ilgumo, nes įvairiems audiniams reikalingas ir įvairus nyčių kilpelių skaičius. Pavyzdžiui, keturnyto audeklo nytytis esti trumpos ar ilgos. Rankšluosčius audžiant, vienoms nytytims užtenka 105 kilpelių, o audžiant keturnytai antklodes, nyčių kilpelių reikia daugiau kaip 450. Jei audžiami 8–16 nyčių audiniai, tai kiekvienai porai lazdelių nyčių kilpelių reikės po mažiau.

20 pav. Lenktuvai (lanktis)
Utenos raj., Maletišių k.

Nytytims naudojami stiprūs, minkšti lininiai ar kanapiniai siūlai. Nytytims suverpti siūlai susukami į kamuolius. Nytelės rišamos ant tam tikrų staklelių, kurios daromos iš storos lentos galo, 20×35 cm dydžio rąstelio ir 4 lygių kuolelių. Lentos viduryje įtaisomi 2–3 cm vienas nuo kito du kuoleliai nyčių akims daryti; nuo tų kuolelių į šalis per 8–10 cm įtaisoma dar po 1 kuolelį nyčių liemenėliams daryti. Darant nytytis, imamas siūlo galas ir pritaikomas ant staklelių reikalingas ilgumas vienai nytelei surišti. Pagal tą matą sukarpmi visi siūlai, kad patogiau būtų rišti nyteles. Vienam audeklui nyteles riša ta pati rišėja, kad nytelių liemenėliai ir akutės būtų lygios ir vienodos.

XIX a. Lietuvoje buvo vartojamos dvejopos nytytis: *aklosios* ir *mazgelinės*, o XX a. pradžioje imta vartoti ir trečios rūšies — *srustinės* nytytis. Aklosios nytytis rišamos viduryje be akutės, jos esti dviejų kilpelių — viena užkabinta už antros; mazgelinės nytytis rišamos su akute tarp dviejų liemenėlių; rišant srustinės nytytis, iš pradžių ant dviejų kuolelių rišamas liemenėlis, užneriama nauginė akute ir tarp anturų dviejų kuolelių rišamas ant-rasis liemenėlis. Padarius daug nytelių, reikalingas paruoštam audiniui nytelių skaičius perkeliamas nuo staklių ant nyčių lazdelių. Suvertos ant lazdelių nytelės, kad būtų standžios ir švel-

21 pav. Lanktis (patobulintas)

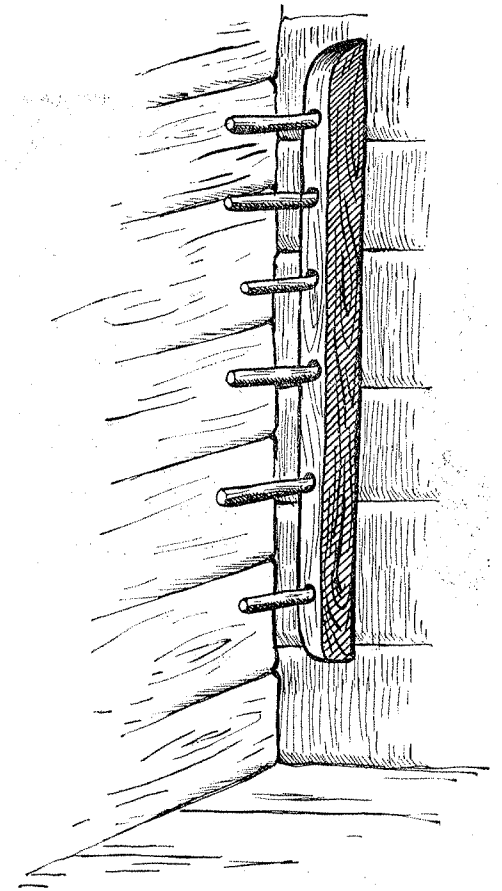
nios, nekabintų gijų ir ilgainiui nenutrūktų, sudrekinamos tam tikru dažiniu.

Dažinys daromas iš kvortos⁹ pokosto ir penkių nevirtų kiaušinių. Viskas stipriai suplakama, gautu dažiniu sutepamos nytytis. Kad nytytis geriau būtų tepti, jos lygiai parišamos ir apačioje pririšamas gelžgalys, akmuo ar šiaip koks sunkumas, kad jos būtų gerai įtemptos. Tada šepetys mirkomas į dažinį ir juo nytytis iš abiejų pusių sutepamos. Šlapiai išstėptos ir gerai įtemptos nytytis laikomos kelias dienas, kol visai išdžiūsta. Išdažytos nytytis yra daug patvaresnės, ilgai nesugenda.

Audeklo metmenų metimas. Audeklo metmenų metimas buvo gana primityvus — metmenys buvo apmetami ant sienos. Vienoje sienoje palei abidvi kertes buvo įkalama per sprindį vienas nuo kito 6–8 kuoleliai (22 pav.). Metmenų siūlus audėja užkabindavo už vienos kertės žemutinio kuolelio ir, palei sieną vesdama, siūlą apsukdavo ant kitos kertės žemutinio kuolelio, paskui vesdavo atgal ir kabindavo už sekančio kuolelio. Tuo būdu metmenų siūlai būdavo išvedžiojami iki pat viršaus, paskui vėl žemyn ir vėl aukštyn. Taip ant sienos buvo apmetama 4–9 eilės metmenų. Tarpas nuo vieno kuolelio iki kito per sienos ilgumą buvo vadinamas *siena*. Metant metmenų paskutinį siūlą, jame kiekviena «siena» buvo atžymima kilpute, šios kilputės eina audinio pakraščiu, todėl ir audeklo ilgis buvo matuojamas sienomis. Pavyzdžiui, jei sienos ilgis 3 m, o metmenų sienų apmesta 4, tai viso audeklo ilgis — 12 m.

Jau XIX a. pabaigoje pradėta vartoti kilnojamosius mestuvus. Kilnojamosius mestuvus sudaro du vienodi apie 200 cm aukščio, 135 cm pločio rėmai. Darbo metu per mestuvų skersinį centrą perkišamas 230 cm ilgio stiebas. Jo viršūnė įkišama į prie lubų balkio prikaltą šikšninę kilpą, drūtgalys įremiamas į kaladės įdubimą, rėmai pastatomi kryžmai; jie lengvai sukasi (23 pav.). Tada audėja šalia mestuvų pasistato du krijelius su metmenimis, jų galus suriša, užkabina už mestuvų kuolelių, kurie įtaisyti apatiniam mestuvų skersiniame, siūlus tarp kuolelių sukryžiuoja. Tuo būdu pasidaro skiemėnys. Sukant mestuvus, siūlai vedami apsukui į viršų ir, užkabinius ant kuolelio, tais pačiais takais vedami žemyn — daromi skiemėnys, paskui vėl grįžtama atgal. Kiek ant mestuvų apmesta pilnų metmenų eilių (eilė yra per mestuvų 4 stulpelius, t. y. 3,5–4 m), tiek yra ir šio audinio sienų.

⁹ Kvorta — liaudies vartojamas skysčių ir biralų matas, lygus 0,82 litro.

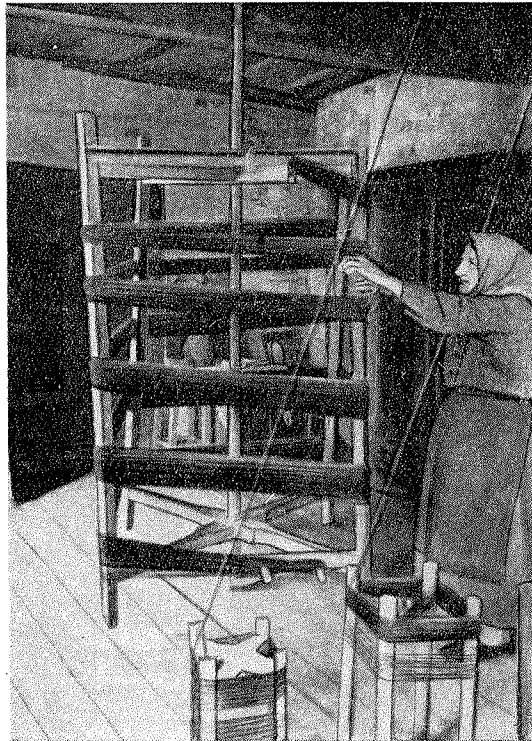

22 pav. «Lapė» siūlams apmesti audimui
Trakų raj., Grendavės apyl., Vaikštenių k.

Audeklas metamas 10—13 ir daugiau sienu. Metmenų posmai turi 30 siūlų, o sruogų posmai — 40 siūlų. Kad per ilgą metmenų metimą siūlai nepiautų pirštų, jie leidžiami per šaukštą arba *vijurką* (24 pav.).

Apmetus metmenis, perrišami skiemenys, nuo viršutinio kuolelio nukabinama metmenų kilpa ir, kad metmenys nesusidraikytų, jie supinami į pynę, vadinamą *geniu* (25 pav.).

Audimas. Dar XIX a. liaudies tradicinis audimas Lietuvoje buvo plačiai naudojamas. Viską, kas reikalinga namų apyvokoje, baltiniams ir drabužiams, moterys pačios namuose išsiausdavo iš turimos ūkyje žaliavos — linų, vilnų. XIX a. pabaigoje kai kurie valstiečiai jau prisipirkdavo audimui medvilnės, o XX a. pirmaisiais dešimtmečiais beveik visur Lietuvoje namų audiniams imta vartoti medvilnę su linais ar su vilna. Pastaraisiais dešimtmečiais Vilniaus, Eišiškių ir kituose rajonuose moterys ėmė austi ir grynai medvilninius audeklus ir audinius.

23 pav. Kilnojamieji mestuvai
Pandėlio raj., Taručių k.

Namuose buvo audžiami stori pakuliniai audeklai kasdieniniams marškiniams, kelnėms, lininės plonos drobės išeiginiams marškiniams ir raštuotas audeklas nuometams, prijuostėms, staltiesėms, rankšluosčiai, užvalkalai ir pan. Iš vilnonių siūlų buvo audžiami milai, vilnoniai ar pusvilnoniai audiniai drabužiams, lovatiesėms; mezgama daug kojinių, pirštinių, šalikų, audžiama ir pinama įvairiaspalvės juostos.

Po I-jo pasaulinio karo Lietuvoje ėmė kaskart vis daugiau plisti fabriko audiniai, ir namų verpimas bei audimas palaipsniui mažėjo. Dar ryškiau ši tradicija pasireiškė kolūkiniame Tarybų Lietuvos kaime, kai tradicinis audimas dar labiau sumažėjo; valstiečiams dabar nebeapsimoka patiems gamintis audinius drabužiams, nes jų pigiai ir kokybiškesnių galima nusipirkti ne tik rajonų centruose, bet ir kaimo parduotuvėse. Audimo, ypač dekoratyvinių audinių, tradicijos kiek stipriau laikosi pietryčių Lietuvoje.

Valstietėms moterims laisviausias laikas buvo ankstyvas pavasaris. Iki to laiko audimui žaliava jau būdavo paruošta: suverpti, nudažyti, išbaltinti siūlai, padarytos nytys. Staklės būdavo statomos šviesesniame pirkios kampe.

Nuo XIX a. vidurio iki šiol Lietuvoje valstiečių vartojamos staklės yra tos pačios konstrukcijos, tik su nežymiais skirtumais. Tokias stakles vartoja ir mūsų kaimynai latviai ir baltarusiai (26 pav.).

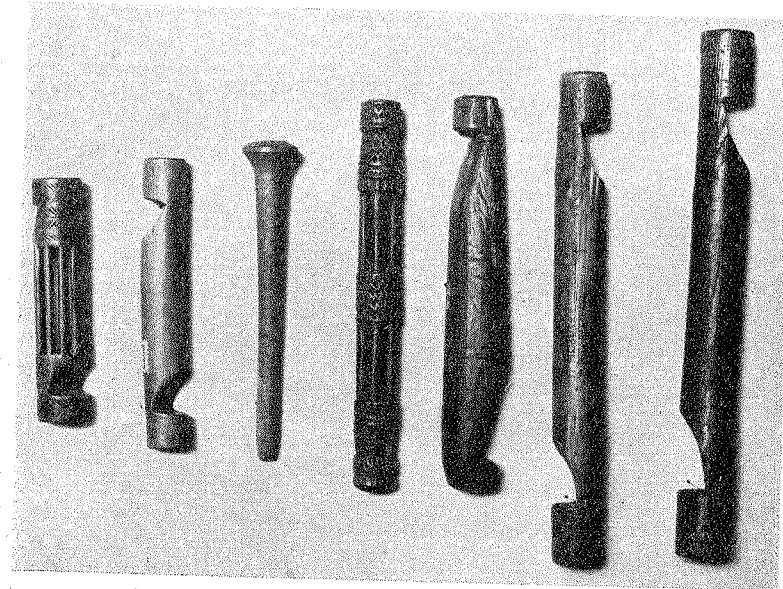
Šio šimtmečio ketvirtajame—penktajame dešimtmečiuose šiaurės Lietuvoje geros audėjos ėmė vartoti žekardines ir sustumiamas stakles (27 pav.).

Valstiečių staklės medinės, vietos meistrų darbo. Jos įrengtos gana plačiuose rėmuose. Staklių dalys ir jų pavadinimai mažai skiriasi. Jų dalys yra

šios: 1) dvi šlaunys — rėmų šonai, 2) 4 ar 3 skersiniai, 3) 8 ar 6 klynai, 4) metmenų velenas, daugiausia su karbuota buože; rytų Lietuvoje vartojamas velenas su 2 skrituliais, 5) audeklo velenas su piūklų ir geležiniu kabliu, 6) gembė — audeklo stalias, 7) lenta — audėjos kėdė, 8) muštuvai su skietu, 9) nytys, 10) rykštės, 11) balanos, 12) nyčių turėklai, 13) skrituliukai, rangelės, turėklai, 14) pakojos.

Be išvardintųjų dalių yra naudojami dar šie priedai: 1) dvi primezgytuvės: metmenų ir audeklo, 2) šeivos, 3) šaudyklė, 4) atasprūstis, 5) retas skietas ar rietka.

Audeklas į stakles daugiausia riečiamas trise: viena moteris laiko *genį*, antra taiso skietą, trečia suka metmenis ant veleno, deda balaną (*skalas*).

24 pav. Vijurkai
IEM rinkinys. Vilniaus raj., Paberžių k. ir Zarasų raj., Nagėnų k.

Gera, prityrusi audėja gali ir viena pati audimą įriesti. Ji atsineša visas reikalingas priedamas dalis, *genį* pasideda po staklėmis, sėdasi į stakles, ant kelių pasideda retą skietą, kurį vėliau išima, ir ima verti metmenis. Būtent, ji metmenų kilpą užneria ant pagalio, nuo pagalio dalimis ima gijas, užneria ant kairės rankos, dešine ima *gaiduką* (nudrožtą smailą balanėlę su snapeliu), užkabina giją ir, ištraukusi ją per skieto dantį, užveria ant dešinės rankos. Viena gija verinama virš pagalio, kita — pagalio apačia, ir tuo būdu pasidaro skiemenys (28 pav.). Taip suveriamos visos metmenų gijos į skietą, *genio* gijos perkeliama ant dešinės rankos. Tada skietas pastumiamas tolyn, metmenų galas nuo rankos užneriamas ant pagalio, įdedamos rykštės, jos surišamos, o metmenų kilpos gijos suveriamos ant primezgytuvės lazdelės, prie jos galų ir vidurio pririšamos stiprios virvutės, virvučių galai pririšami prie metmenų veleno. *Genys* perkeliama per gembę ir padedamas ties metmens veleną, paskiau, prilaikant *genį*, ant veleno virvutės užsukami ir įtempiami metmenys. Taip sutvarkyta audeklo dalis užsukama ant veleno, o kad *genys* neatsileistų, per kilpą perkūšama lazda, ir *genys* prilaikomas koja. Kai metmenų galas priartėja prie

gembės (staklių stalo), tada rykštės nuvaromos ant metmenų veleno, genio galas dalimis perkerpamas ir, išnėrus iš skieto, kad galai neatsileistų, jie degtuku truputį apsvilinami ir, sumezgus mažais pluošteliais, paliekami laisvai kabėti. Tada kabinamos nytys, lenta perkeliama arčiau veleno ir, atrišus metmenų pluoštelį, imama verti metmenis į nytis. Suvėrusi vieną pluoštelį, audėja jų galus suriša ir ima verti kitą. Jei audžiama dvinytai, tai verinama

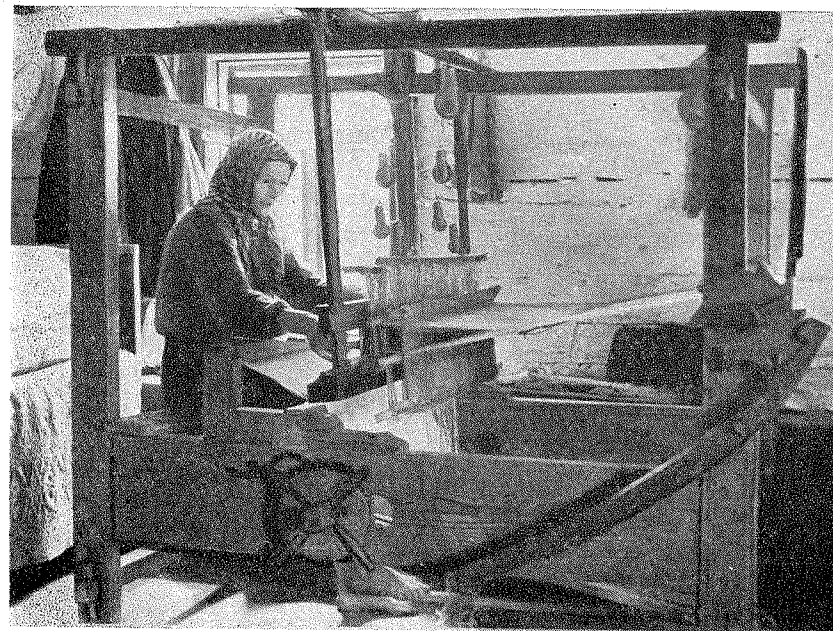

25 pav. Metmenų nuo mestuvų nuėmimas
Pandėlio raj., Taručių k.

primezgytuvė, įsitempia metmenys. Tada parišamos pakojos ir, numynus jas, padaromos žiotys. Po to trinamos šeivos.

Seivoms trinti pasistatomas ratelis, vytuvas, ant vytuvo uždedama ataudų sruoga, siūlo galas užvyniojamas ant šeivos, šeiva įstatoma į ratelio špūlės ašelę. Ratelį sukant, sukasi šeiva, ji, traukdama siūlą, prisitrina. Audėja sėdasi į stakles, šeivą įstato į šaudyklę, pagal reikalą mina pakojas, ir pasidaro žiotys, per audeklo žiotis su šaudykle permeta siūlą, vėl pamina pakojas ir muštuvais prispaudžia jį. Paskui vėl taip pat viską kartoja ir tuo būdu audžia. Kad audeklo kraštai nesusitrauktų, vartojama sprąstis.

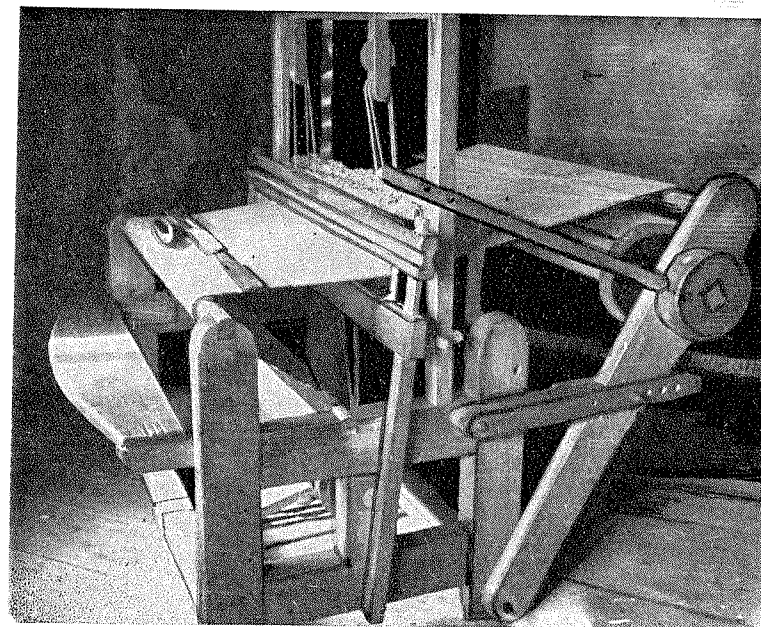
Drobių baltinimas. Išaudus drobę, tuoj ji išpiaunama iš staklių ir pasirenkiama baltinti. Užkaičiamas didelis puodas upelio vandens, drobė laisvai sudedama į rėčką ar kubilą, verdančiu vandeniu užpilama ir vėl užkaičiamas vanduo. Kol jis užverda, drobė pašunta; kai praušta, ji nuspaužžiama, parudavęs vanduo išpilamas, o drobė antrą kartą užpilama verdančiu vandeniu. Kai antras vanduo praušta, drobė gerai išmurdoma, nuspaužžiama, patiesiama pievoje ir išlyginus paliekama saulėje. Kai drobės viena pusė apdžiūsta, apverčiama kita jos pusė į viršų, o kai visa išdžiūsta, pamerkiama

26 pav. Stakles (su pilnu rėmu)

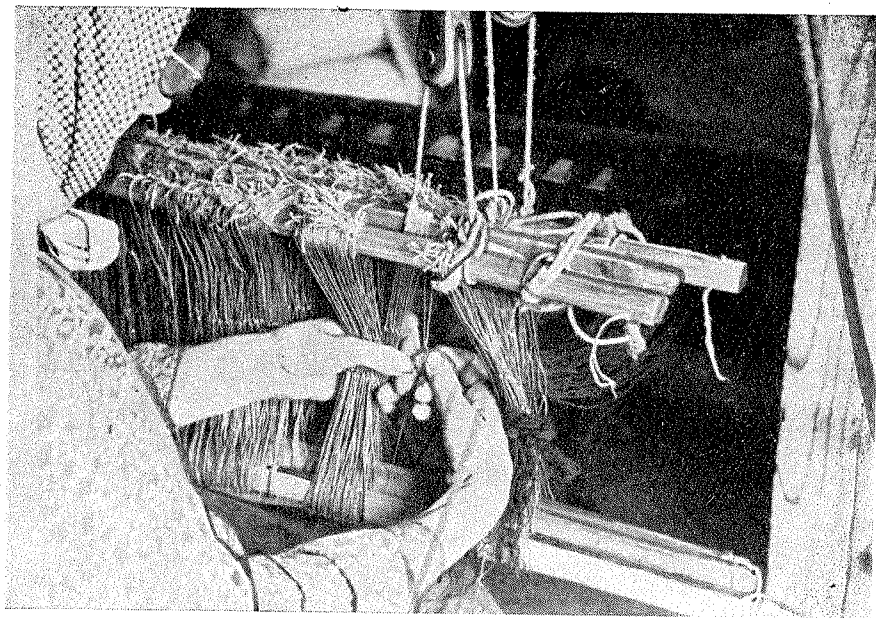
Dotnuvos raj., Digraičių k.

upelyje ir vėl patiesiama, vėl vartoma. Taip daroma kelis kartus, kol saulė ištraukia drobės rudumą. Tada ji mazgojama šiltame vandenyje, plaunama, džiovinama ir pusiau sulenkus brūžinama (lyginama), paskui suvyniojama į rietimą ir padedama į skrynją. Vasarą rietimai vėdinami (30 pav.).

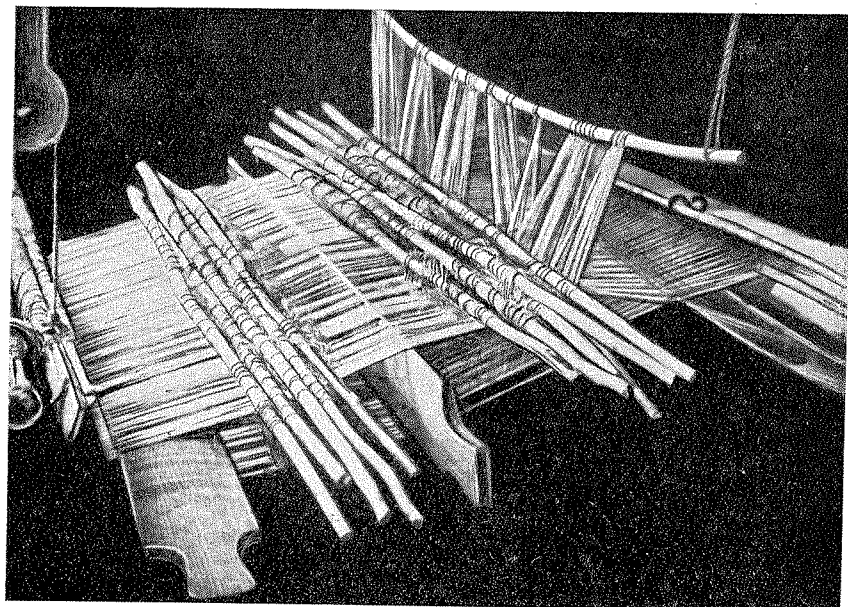
27 pav. Patobulintos sustumiamosios staklės

Pandėlio raj., Cedasai

28 pav. Metmenų vėrimas į nylis
Pandėlio raj., Taručių k.

Kartais, prieš audžiant drobes, baltinami siūlai. Būtent, metmenims ar ataudams skirtos gijos dar sruogošė apšutinamos šarmu, plaunamos ir džiovinamos saulėje ant tvoros ar kartelės, dažnai jas purtant ir sausas drėkinant vandenyje.

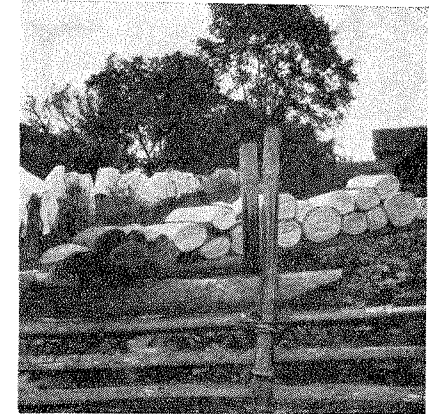

29 pav. Pagalbinių nytelių perskyrimas lentutėmis
Dotnuvos raj., Digraičių k.

Lietuvių liaudies tekstilės pagrindinė žaliava XIX a.—XX a. pradžioje buvo linai, kanapės, vilnos. Šių žaliavų apdirbimui Lietuvoje buvo naudojami įvairūs darbo procesai, įvairūs savos gamybos įrankiai. Visoje Lietuvos TSR teritorijoje yra žinomi paprasti mintuvai, bruktuvai, šepėčiai-šukuotuvai, rankiniai karštuvėliai, verpstės, lenktuvai, vytuvai, sieniniai mestuvai, paprastos staklės su muštuvais ir pakojomis. Visi šie įrankiai yra vieno-
dų konstrukcijų, tik jų antraeilės dalys turi lokalius variantus ir skirtingus pavadinimus.

Kapitalistinių santykių vystymasis žemės ūkyje darė didelę įtaką ir namų audimo pramonei. XIX a. pabaigoje—XX a. vis labiau tobulėjo verpimo ir audimo įrankiai — paplito rateliai, kilnojantieji mestuvai, tobulėjo atskiros tradicinių audimo staklių dalys. Šioje srityje taip pat reiškėsi valstiečių klasinė diferenciacija: tuo tarpu kai vargingųjų valstiečių masė tebe naudojo senuosius primityvius linų ir vilnų apdirbimo įrankius, buožiniuose ūkiuose imtos naudoti linų mynimo ir vilnkaršės mašinos, šalia linų ir vilnos turtingieji savo drabužių audiniams pradėjo naudoti pirktinę vilnelę ir medvilnę, į tradicinių liaudies audinių raštus įsipynė fabrikinį raštų motyvą. Vis dėlto fabrikiniai audiniai buržuazinėje Lietuvoje dėl savo brangumo, palyginus juos su žemės ūkio produktais, namų audimo pramonės išstumti nepajėgė.

Tarybų valdžios metais, smarkiai išaugus Lietuvos darbo valstiečių materialinei gerovei ir pakilus jų kultūriniam lygiui, namų pramonės audiniai ne tik ėmė nebepatenkinti jų poreikių, bet ir ekonomiškai nebeapsimoka. Pigios, geros kokybės fabrikinės medžiagos drabužiams beveik išstūmė šiam reikalui naudotus naminius audinius.

30 pav. Drobių rietimų vėdinimas
Daugų raj., Onuškis